

MARKÓ ÁRPÁD ELSŐ VILÁGHÁBORÚS VISSZAEMLÉKEZÉSEIBŐL

Markó Árpád (1885–1966) a cs. és kir. hadsereg tisztje, hadtörténész, levéltáros, akadémikus életét és munkásságát a halála után megjelent nekrológok, az elmúlt két évtizedben a pályatársak és az utána következő generációk: történészek, hadtörténészek és levéltárosok többször és több vonatkozásban méltatták. Ezekből megismerhetjük a hosszú, mintegy négy évtizedes, mozgalmas, több korszakon is átívelő, az 1945 utáni politikai változások miatt méltatlan helyzetbe került, de abból szakmai tekintélye jóvoltából kitörni képes történelmi életút fontos állomásait. Legutóbb például a magyar hadtörténetírás historiográfiájának keretén belül szellemtörténeti érdeklődéséről, tudományos kapcsolatrendszerének bizonyos vonatkozásairól készült tanulmány.¹

Tudományos munkássága felöleli a XVII–XIX. századi magyar hadtörténelem számos korszakát: foglalkozott többek között Zrínyi Miklós katonai és hadtudósi tevékenységével, Hadik András tábornok életével, Kossuth Lajos hadtudományi szerepével és a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetével, s végezetül, de mindenek előtt évtizedeken keresztül II. Rákóczi Ferenc szabadságharcával. Markó Árpád munkásságának vizsgálata a kora újkori magyar hadtörténelem, s legfőképp a Rákóczi-szabadságharc hadtörténete és historiográfiájának kutatása során megkerülhetetlen feladat. Ennek során figyeltem föl tudományos teljesítményére, tudósi attitűdjére, vizsgálati módszereire, tudományos kapcsolatrendszerére és a mindezt részletesen rögzítő visszaemlékezésekre, melyeket a Hadtörténelmi Levéltárban (és másolatban a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában) helyezett el azok megírása után, az 1960-as évek közepén. Az öt-, illetve hatkötetes visszaemlékezés-sorozat² Markó Árpád teljes életútját felöleli, katonai és tudományos pályájáról, társadalmi kapcsolatrendszeréről és – kuriózumként – kamarazene muzsikusi tevékenységéről ad számot, egy gazdag, tartalmas életút legfontosabb állomásairól, kiteljesedéséről szól, mellyel párhuzamosan feltárulnak szerzője világlátásának, mentalitásának legfőbb jellemzői.

Ehhez szolgál alapul az a családi, szellemi közeg, melynek ismerete nélkül katonai, tudományos életútja nem értelmezhető, s melynek legfontosabb, elemei – nagyon vázlatosan ismertetve – a következők.

Markó Árpád a felvidéki Gömör vármegyei bányász- és kereskedővárosban, Rozsnyón született, a város egyik anyagi és szellemi értelemben legmeghatározóbb iparoskereskedő-értelmiségi családjából származik. Az evangélikus felekezethez tartozó család társadalmi presztízsét és anyagi bázisát Markó Pál (1751–?) vállalkozó, gyáros, a rozsnyói börgyár – mely létrejötté után hamarosan a polgárosodó Magyarország egyik legjelentősebb iparvállalata lett a XIX. század elején – első tulajdonosa alapozta meg még 1782-ben. Markó Árpád édesapja, dr. Markó Sándor (1847–1912) parlamenti gyorsíró, jogász, ügyvéd, királyi tanácsos az első rozsnyói közjegyző volt, a Kassai Királyi Köz-

¹ Lásd: *Kincses Katalin Mária: Szellemtörténet és hadtörténetírás. A magyar hadtörténetírás kapcsolódási pontjai, különös tekintettel az 1930-as évekre. Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 2. sz. 377–411. o. A nekrológok, méltatások összefoglalása: 377. o.

² Markó Árpád kéziratban maradt önéletrajzi művei: Markó főhadnagy feljegyzései ... a 34-ik gye. utász-osztágnak harcairól. 1914. augusztus 31 – szeptember közepe. [Írta 1914 októberében.]; Katonaéletem története I. 1903. október 1 – 1915. szeptember 15.; Katonaéletem története II. 1915. szeptember 15 – 1921. május 1.; Életem a történettudomány szolgálatában.; Hontalanságunk két éve. 1945. január 6 – 1947. április 1.; Zenei életem. Hatvanöt esztendő muzsikája a hegedű szolgálatában. [Írta 1960-ban.] Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény (a továbbiakban: HL Tgy.) 3598/a–e.

jegyzői Kamara alapító tagja és titkára.³ Különös gondot fordított gyermekei nevelésére, feleségével, az eperjesi főesperes leányával, Szehlo Annával (1853–1920) együtt, aki az ország egyik legbefolyásosabb evangélikus családjából származott. Másodszülött gyermeküket, Árpádot a rozsnyói evangélikus főgimnázumba írták be, ahol a klasszikus műveltséghez tartozó latin, görög nyelv oktatására különösen nagy hangsúlyt fektettek. A város másik nyelve a német volt, a Markó gyermekek ezenkívül franciául is intenzíven tanultak magánúton. A kiváló képességekkel rendelkező Markó Árpád történeti érdeklődése már nagyon korán megmutatkozott, a magyar irodalom és a természetrajz mellett, 11 éves korában iskolai aranyérmert nyert egyik XVIII. századi tárgyú történeti pályamunkájával. Emellett az amatőr muzsikás szülők felfedezték gyermekükben a különleges zenei tehetséget is, zongorázni, majd hegedülni és a zeneelmélet alapjaira tanították. A tehetséghez szorgalom is párosult: Markó Árpád 12 éves korától hegedűművésznek vagy karmesternek készült. A család legnagyobb meglepetésére 17 évesen azonban – a császári és királyi VI. (gyalog) hadtestparancsnokság (békeállomása: Kassa) 1902-ben Rózsnynon tartott éves hadgyakorlatát megszemlélve – hirtelen úgy döntött, hogy hivatásos katona lesz. A szülők nagyon megdöbbentek, de nem ellenezték gyermekük választását, bár a családban nem volt hagyománya a tisztii hivatásnak, s felvételiztették a Monarchia legjelentősebb felsőfokú tisztképző tanintézetében, a Mária Terézia királynő által 1751-ben alapított Wiener Neustadt-i (bécsújhelyi) Katonai Akadémián, ahová a katonai főreáliskolát végzett növendékeken kívül polgári középfokú végzettséggel is be lehetett jutni jeles érettségi bizonyítvánnyal, egy német nyelven leteendő írásbeli és szóbeli vizsga után. A hároméves képzés során a „klasszikus” katonai ismereteken, elméleti és gyakorlati tantárgyakon kívül továbbra is nyelveket tanult, említésre méltóan magas szinten természetismeret és topográfiai ismereteket, melyekre katonatisztként a továbbiakban természetismeretleg támaszkodhatott, de a leendő hadtörténész számára is megfelelő kiindulópontot jelentettek.⁴

1906. október elsején hadnagyként a kassai békeállomáshelyű, 1734. május 16-án megalakult cs. és kir. 34. sz. „I. Vilmos német császár és porosz király” magyar gyalogezredhez került szolgálatra, a 14. századba, ahol eleinte az altisztképző iskolaszázadnál tartalékos altisztek kiképzésével foglalkozott. 1909-ben – bár nem sok reménye volt, hogy bejusson a pályázók nagyon magas száma miatt – jelentkezett az úgynevezett Hadiiskolába, a bécsi vezérkari iskolába, ahová végül is aktuálisan csak huszártiszteket vettek föl. Ezért a kassai ezredparancsnokság úgy döntött, hogy a tehetséges fiatal tisztet utászkiképzésben részesíti: 1910. október és 1911. július, majd 1912. június és október között a cs. és kir. 13. komáromi utászszázalój kötelékében kapta ezt meg, s kinevezték a 34. gyalogezred utászosztág parancsnokává, és főhadnaggyá léptették elő.

³ Jogi szakíróként cikkei jelentek meg a közjegyzői munka gyakorlati kérdéseiről a *Jogtudományi Közönyben*. Megírta az evangélikus egyház alkotmányát Egyházi törvénykezés címmel, valamint a Kassai Királyi Közjegyzői Kamara 25 éves történetét. A királyi közjegyzőség mozgalmaiban tevékeny részt vállalt. 1989 után róla nevezték el a Magyar Országos Közjegyzői Kamara egyik legnevesebb díját. Összefoglalóan lásd: *Rokolya Gábor: Az első rozsnyói közjegyző, Dr. Markó Sándor élete és munkássága. (A Magyar Országos Közjegyzői Kamara kiadásában.)* Budapest, 2011.

⁴ Érdekességként megemlíthető, hogy nem hagyott fel a zenéléssel sem (hiszen előzőleg a Zeneakadémián második évfolyamon hallgatott tananyag elsajátítása után döntött a katonai hivatás mellett), s a bécsújhelyi akadémián kórust és ún. szalonzenekart alapított. Kiváló tanulmányi előmenetele és zenei tevékenysége megnyitotta a bécsújhelyi katonai-társadalmi köröket az alig húsz éves fiatalember előtt. Markó Árpád élete végéig kamara-muzsikálásban vett részt, több vonósnégyesnek is tagja volt első- és második hegedűsként, melyekben hivatásos zenészek és igen magas színvonalon játszó politikusok is játszottak (csak egyetlen példa: Puky Endre [1871–1941], aki 1932. október 1-je és 1933. január 7. között a Gömbös-kormány külügyminiszteri tisztét töltötte be, legjobb barátai és zenésztársai egyike volt). Kijelenthető, hogy számára zenekari pályafutása mindvégig a társadalmi érintkezés kiindulópontját jelentette.

Ebben a beosztásban érte meg Markó Árpád az első világháború kitorését. A világháborúban való részvételéről Markó Árpád hagyatékában háromkötetnyi visszaemlékezés maradt meg, egy kéziratos, ennek gépelt változata és annak folytatásai.⁵ A teljes életmű tekintetében az első világháborús visszaemlékezések nagyon nagy hangsúlyt kapnak, egy kéziratos és két vastkos gépelt kéziratban beszél el a háborúban való részvételének minden fontos eseményét. Markó Árpád tudományos életművének is alapvető forrásai ezek a visszaemlékezések, mert a kassai 34. gyalogezred „krónikásaként” – hiszen nagyon hamar, még 1914 késő őszi ezredsegédtísi beosztásba helyezték, melynek köszönhetően első kézből értesült minden, az ezredet érintő eseményről, parancsról –, majd hadtörténészként ő volt az, aki az ezredtörténetet megírta,⁶ különös tekintettel az első világháborús eseményekre. Éppen ezért európai viszonylatban is egyedülálló ez a visszaemlékezés, mert nincs tudomásunk arról, sem a magyar, sem a nemzetközi szakirodalomban, hogy egy történész, ráadásul hadtörténész hagyott volna maga után visszaemlékezést az első háború eseményeiről, melynek hivatásos tisztként, aktív szereplőjeként vett részt. Mindez tükröződik a visszaemlékezés szemléletmódján, szakszerűségén, tárgyyszerűségén, tehát színvonalán is.

Meg kell említenünk, hogy Markó Árpád hadtörténeti pályafutása is az első világháborús események értékelésével, hadtörténeti leírásával, közreadásával kezdődött. Első két hadtörténeti publikációja, amelyek a *Magyar Katonai Közlöny*ben jelentek meg, a 34. gyalogezred 1917. július 19-i rohamvállalkozásáról, illetve a gyalogezred oroszországi harcairól szólt, ezeket további publikációk követték a témában, és ezzel egyidejűleg, az 1920-as évek első felében az ezred hagyományainak ápolása, ereklyéinek összegyűjtése, korábbi történetének kutatása állott cselekvésének középpontjában.⁷

Az alábbiakban közlök forrásrészlet az első világháborús memoárok első kötetéből, a háború első évének eseményeiből ad izelítőt, gyakorlatilag a mozgósítástól kezdve a galíciai hadműveleti területre vonulástól, az orosz hadszíntéren folyó első nagy hadműveletekig. Tehát az 1914. augusztus 4-től szeptember 10-ig terjedő galíciai eseményeket beszél el, mely eseménysorozat egyben az ezred és Markó Árpád első háborús próbatétele, „tűzkeresztje” volt.

Célom e részlet közlésével nem kevesebb, mint a hazai és nemzetközi tudományos kutatás figyelmét ráirányítani erre az egyedülálló forrásra most, az első világháború centenáriumi évfordulójának közeledtével a teljes memoár-sorozat kiadásának munkálatai során.⁸

⁵ Lásd a 2. jegyzetet, HL Tgy. 3598/a–c.

⁶ A cs. és kir. 34. magyar gyalogezred története 1734–1918, „Pátria” Irodalmi vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1937. A gyalogezred történetét *Markó Árpád* írta. (A továbbiakban: A 34. gyalogezred története.)

⁷ Lásd: *Markó Árpád: Rohamvállalkozás.* (Az I. Vilmos német császár és porosz király nevét viselő cs. és kir. 34. gyalogezred rohamvállalkozása 1917. július 19-én. Alkalmazó dolgozat.) [A honvédelmi miniszter által meghirdetett irodalmi pályázaton jutalmazott munka.] *Magyar Katonai Közlöny*, 12. (1924) 5–8. sz. 316–329. o. és *Üő: Vilmos-bakák az orosz harctéren.* *Uo.*, 12. (1924) 9–10. sz. 475–477. o. – További publikációk: A 27. hadosztály küzdelme a Gaj-erdőben 1915 május havában. *Uo.*, 13. (1925) 1–2. sz. 58–71. o.; A 34-ik volt kassai közös magyar gyalogezred világháborús szereplése. [Előadásként elhangzott az 1925. október 11-én Miskolcon tartott ezred-emlékünnepevényen.] *Uo.*, 13. (1925) 10–11. sz. 886–895. o.; A borszczewkai ütközet 1915 szept. 13. és 14-én. (A kassai volt közös 53. gy. dd. harca.) *Uo.*, 14. (1926) 9–10. sz. 695. o.

Hagyományápolás: A „Vilmos bakák” utolsó ezredparancsnoka verebélyi vitéz Marzsó Tibor cs. és kir. kamarás és m. kir. tábornok, elhunyt 1925. január 15-én. [Nekrológ.] *Uo.*, 13. (1925) 1–2. sz. 157–159. o.; A volt kassai „34-es Vilmos-bakák” ezrednapja Miskolcon 1925 október 11-én. *Uo.*, 13. (1925) 10–11. sz. 910–912. o.; A volt kassai 34. gyalogezred ereklyetárgyainak átadása a m. kir. Hadtörténelmi Múzeum őrizetébe. *Uo.*, 14. (1926) 3–4. sz. 304–306. o.; A bécsújhegyi Mária Terézia katonai akadémia parkjában emelt világháborús emlékmű leleplezése. *Uo.*, 16. (1928) 6. sz. 659–661. o.

⁸ A visszaemlékezés sorozat sajtó alá rendezési munkáját Mészáros Kálmán kollégámmal együtt végezzük, forráskiadványunk megjelenése 2014 első felében várható. Mindketten a Rákóczi-szabadságharc kutatása során figyeltünk föl a memoárookra. Itt szeretnénk köszönetet mondani azoknak a kollégáknak: Hermann Róbertnek, Szakály Sándornak és Veszprémy Lászlónak, akik a forrás és munkánk jelentőségét azonnal megértve, a kezdetektől folyamatosan támogatják azt, valamint köszönjük a Nemzeti Kulturális Alap támogatását.

A 34. kassai gyalogezred a felvonulási terveknek megfelelően az orosz frontra került. Gyülekezési és megindulási körlete a VI. hadtest többi alakulatával együtt a Przemysl erődjétől délre eső erdős, mocsaras területen volt, a San és a bele torkolló Wisznia folyó találkozásának térségében, a mai lengyel–ukrán határ déli–délnyugati szakaszának közvetlen közelében, az akkori Közép-Galíciában. A lápos, mocsaras, folyókkal szabdalta terület megannyi gázlójával, átjáróval, hídjával, csakúgy, mint a fölvonulási területen a „galíciai homok”, a homokos, apró köves, süppedős talajú területen való továbbjutás, áthaladás, ahogyan az egész VI. hadtest, így különösen a fiatal utásziszt számára – akinek feladata az ezred mihamarabbi zökkenőmentes megindulási körletbe való eljuttatása volt – már a harcok megkezdése előtt is komoly kihívásokat jelentett. Az ezred és Markó Árpád számára az első nagy, sok emberéletet követelő bevetés az 1914. augusztus 26. és szeptember 2. között zajlott komaróvi csata volt, melynek során az osztrák–magyar 4. hadsereg az orosz 5. hadsereget (melynek vesztesége mintegy 26 000 fő volt) visszaszorította.

Az ezred augusztus 26-án reggel kapta meg támadási parancsát: avatkozzon be a cs. és kir. 27. gyaloghadosztály Podhorce községtől északra fekvő dombokon kezdődő harcába. Feladatuk az volt, hogy a harcokban kimerült, szintén a VI. hadtest részét képező (Iosonci békeállomáshelyű) cs. és kir. 25. sz. „Edler von Pokorny” magyar gyalogezredet és a (békében Lőcsén és Máramaroszigeten elhelyezést nyert) cs. és kir. 85. sz. „von Gaudernak” magyar gyalogezredet felváltsák.⁹ Aznap nem került még az ezred harcba, mert a hadosztályparancsnokság tartalék gyanánt az ezred arcvonala mögötti erdőben visszatartotta őket. Az említett „tűzkeresztség” első napja augusztus 28. volt,¹⁰ amikor támadási parancsot kaptak az oroszok ellen, a monarchia hadseregének jobbszárnyán. A Monarchia 4. hadseregének jobbszárnyán harcoló miskolci cs. és kir. 15. gyaloghadosztály ellen ugyanis az oroszok előző éjjel rejtekhelyről induló, váratlan támadást indítottak, s az egész hadosztályt sétugrasztották, midőn azok kellő biztosítás hiányában Pukarzóv helyiségnél a Rachanka folyó völgyében táboroztak. Ezáltal hadsereg jobbszárnyán rés keletkezett, amelybe két orosz gyalogezred a teljes tűzérésségével együtt benyomult. A hézag betömésére nemcsak a 34. gyalogezredet rendelték, hanem a 27. hadosztály többi ezredét is – visszafordítva azt az északi frontszakaszra tartó előnyomulástól. A 34. gyalogezred így a Rachanie melletti mocsáron áthaladva, déli irányba tartott, s a Pawlów melletti erdőbe vonult be.

Ott másnap este rövid, de annál intenzívebb orosz tűzérésségi tűzbe került, majd augusztus 30-án parancsot kapott az elvonulásra. Az ezred az ismételt heves ellenséges tűzből viszonylag kis veszteségek után ki tudott törni. Augusztus 30-án hajnalban ugyanis a Cs. és kir. 54. gyalogdandár csapatai erős orosz ellenállásba ütköztek, s ennek megsegtítésére irányították a 34. gyalogezredet a Rachanie falutól északkeletre eső területre. Az intézkedés azonban későn érkezett, az 54. dandár egy része már visszavonulóban volt, s az így keletkezett „hiátus” miatt kellett a 34. ezred IV. zászlóaljának, melyben Markó Árpád is harcolt, a Rachanie határában lévő szeszgyár mellett harcoló csapatokat megerősítenie. Ez a majdnem három órás ellenállás – vagyis az alakulat heves orosz tűzérésségi tűzben kifejtett ellenállása megkönnyítette a dandár egészének visszavonulását.

Reggel 9 óra körül az oroszok Michalów falu felől hátba támadták az említett zászlóaljat, soraiban emiatt zavar támadt, de végül Kraus József őrnagy, zászlóaljparancsnok

⁹ A 34. gyalogezred története, 39. o. Vö. továbbá: *Gerbert Károly*: A kassai VI. hadtest harcai 1914. aug. 25–30.: A 4. hadsereg jobbszárnyának válsága a komaróvi találkozó csatában. Harcászati tanulmány a középső és felső vezetés szempontjából. M. kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1929. (passim)

¹⁰ Lásd: A 34. gyalogezred története, 39–42. o. is.

helytállása jóvoltából az osztagok a Rachanie és Józefów (Josefowka) közti mocsár keskeny földnyelvén keresztül kijutottak a keresztútzból.¹¹ Ezt követően a teljes 34. gyalogezredet hadtesttartálékba rendelték a jobbszárny mögé, a Tyszowce kis város határában lévő a Zagajne feletti magaslatra (Górki Zagajne). Itt kapták kézhez a parancsot, miszerint a teljes VI. hadtest, amely a többnapos csatában a legintenzívebb harcokat folytatta az oroszok ellen, pihentetés céljából visszarendelték Lemberg környékére, majd gyorsan a Monarchia határán belülré, mondván, hogy kipihenje magát. Ennek hátterében azonban Lemberg teljes orosz megszállása állott.

Forrászemelvényünkben mindezen frontesemények pontos, aprólékos, tárgyyszerű leírásán kívül rendkívül plasztikus képet kapunk a harcoló katonák gondjairól, feladatairól, az ellátási, logisztikai háttérről, az e téren felmerülő problémákról, a harcoló katonák élelmezési nehézségeiről. A csatát Markó Árpád részletesen ismerteti egyszerre „alul- és felülnézetből”. Vagyis szemtanúként egyszerre van jelen szubjektív megfigyelőként, s értékelő, távolságtartó, a hadműveletet átlátó katonatisztként és analitikus beállítottságú hadtörténészként. Nagyon megragadó Markó Árpád leírása az első harcok nyomán szerzett benyomásokról, a katonákat ért pszichikai nyomásról, a halál és sebesülés élményéhez kapcsolódó mentális és pszichés reakciójuk változásairól, amely ugyan itt egyetlen, hivatásos tiszt beszámolóján keresztül tárul elénk, de az egész, háborúba vezényelt generáció „élményét” jelenti, látásmódját tükrözi.

Kiválasztott forrászemelvényünk, mint említettem, a Markó Árpád: *Katonaéletem I.* című kéziratos visszaemlékezés-kötetben található, a Hadtörténelmi Levéltár Tgy 3589/a. jelzetű, 231 oldalas forrásában. A közölt részek a kézirat 102–118. oldalán találhatók. A forrás szövegét a helységnevek pontos, mai állapotnak megfelelő helyesírásával, bizonyos apróbb stílárius javításokkal közlöm. Az értelemkönnyítő, illetve a kézirat gépelése során valószínűleg kimaradt szavak, egy-egy szavas megjegyzések szögletes zárójelben találhatók, a rövidítéseket kurzívval szedve oldottam föl. A forrásközlemény megértését a lábjegyzetekben található magyarázatok, leírások, kiegészítések segítik, melyek a forrás szövegében előforduló személyek, földrajzi nevek azonosítását is tartalmazzák.

¹¹ Lásd: A 34. gyalogezred története, 41–42. o.

FORRÁSKÖZLÉS

**Az 1914–18-as világháború első szakasza
1914. augusztus 4-től november 19-ig****Mozgósítás és első harcok 1914. augusztus 4-től szeptember 10-ig**

Előrebocsátom, hogy az itt következő világháborús fejezetben tárgyalt események leírása a legpontosabb, hiteles adatok nyomán készült, azokért a legteljesebb lelkiismeretességgel vállalom felelősséget.

(...)

Teszem ezt azért, mert ezekből a lapokból láthatni legalább egy fiatal tiszt helyzetét, s főleg pl. az augusztus 30-i nap leírásánál,¹² ellenséges tűzben, a nehéz visszavonulás és egy mocsáron való átküszködés alatti lelki tépelődéseit, szóval a tűzharc alatt álló és mozgó tiszt pszichológiájának hű képét. Megismerjük ebből a fejezetből, hogy miképpen indul meg egy háború, milyen rendetlenség, kapkodás, tájékozatlanság közepette kezdődnek és fejlődnek ki a hadműveletek rendszeresebben vezetett és irányítható támadássá, védelmi harcokká. Légi felderítés akkor még nem volt, tehát csakis a lovassági távolfelderítésre és kémektől szerzett, nem megbízható adatokra tehetett építeni a hadműveletek terveit. És láthatjuk itt azt a rengeteg nehézséget, amit a galíciai homokos, mocsaras hadszíntér okozta akadályok, a train-vonatcsapat¹³ és az ezredek szekérszlopainak lemaradása eredményeztek. Vagyis a csapatok elégtelen ellátását, a sok éhezést, megerőltető menetek utáni harcbavetésének szükségességét vonták maguk után.

(...)

Már a legelső ütközetekben megállapíthatunk az orosz hadseregnek nemcsak a taktikai vezetésben való erős fölényt felettünk, hanem ruházatuk és felszerelésük, a hadviselésre legalkalmasabb kivitelét. A khaki, piszkos sárga, földszínű ruhájuk úgy odasimult a terephez, hogy jó triader¹⁴ nélkül pár száz lépésre sem lehetett őket meglátni. Mi pedig a háború előtti években rendszeresített csukaszürke ruhánkban, a lovasság pedig békebeli színes egyenruhában annyira elütött a terep színétől, hogy ez is okozta nagy veszteségeinket főleg a háború elején. Később áttértünk a tábori zöld ruhára.¹⁵

Ami pedig az orosz csapatvezetés taktikai fölényét illeti, nem szabad elfelejtenünk, hogy ők tíz év előtt harcoltak már ugyanilyen, akkor modern fegyverekkel az orosz–japán háborúban¹⁶ és ott megtanulták a lövészárok harcok elkerülhetetlen technikáját. Mi is ismertük és tanultuk is ezt, de a mi hadseregünk akkor még a győzelmet csak merész, megsemmisítő támadásokkal vélte elérhetőnek. Mindenütt, mindenkor a támadás lebegett szemünk előtt, s ez okozta – főleg a háború első szakaszában – óriási veszteségeinket. Azok az orosz tiszték, akik a japán háborúban alantos tiszték voltak, most mint századosok, az akkori századosok most mint törzstiszt-, zászlóalj-, ezredparancsnokok vezették csapataikat, az orosz tábornoki kar ezredparancsnoki helyen szerezte meg a japán

¹² Utalás a kassai 34. gyalogezred első súlyos bevetésére, az 1914. augusztus 30-i, Janów falu (ma Lengyelország területén) melletti harcokra. Lásd a továbbiakban!

¹³ Train: trén (fr.): eredetileg katonai málhás szekerekből álló menetoszlop és legénysége. Az első világháború alatt az alakulatok utánpótlását szállító, javarészt kincstári, illetve rekvirált fogatolt járművekből álló kocsis oszlop.

¹⁴ Háromszögelő, távolság és körvonal mérésére szolgáló eszköz.

¹⁵ A cs. és kir. hadseregben 1908-ban a gyalogságnál és a harctéri szolgálatra rendelt egészségügyi csapatoknál, 1909-ben pedig a tábornoki karnál jelent meg először a csukaszürke ruházat. Azt tervezték, hogy a teljes átállás nyolc év alatt történik majd meg. 1914-ben a gyalogság már ebben, de a lovasság még korábbi, színes egyenruházatában vonult a frontra. 1915-ben tértek át, közelítve a szövetséges német mintához, az ún. tábori szürke (feldgrau) egyenruházatra, melyet tábori zöldnek is neveztek. *Ságvári György*: Magyar uniformisok a honfoglalástól napjainkig. Budapest, 2010. 157–161. o.

¹⁶ Az Oroszország és Japán között 1904–1905-ben zajló háború tulajdonképpeni tétje a Távol-Kelet, elsősorban Kína és Korea gyarmatosítása volt. Japán célja a gyarmatszerzésen túl a terjeszkedő Oroszország kiszorítása volt az ázsiai területekről, Oroszországé pedig minél több keleti gyarmat megszerzése. Az 1905. szeptember 5-én megkötött béke értelmében Oroszország kivonult Mandzsúriából, lemondott Szahalin déli részéről és Port Arthurról, Korea pedig japán befolyás alá került.

háborúban azt a vezetési rutint, ami nálunk teljesen hiányzott. Később saját bőrünkön tapasztalva a bajt beletanultunk, s az 1915. évtől kezdve már mi is úgy harcoltunk, mint az oroszok. Azért is tartott ez a háború olyan sokáig, mert egymásnak egyenrangú ellenfelei lettünk.

(...)

E fejezet leírásainak hitelességéért igazán nyugodt lelkiismerettel vállalom a teljes felelősséget. Az ezred-segédtszít kötelessége volt a háborúban az ezredparancsnokság naplóját vezetni. Tehát 1915 márciusától ilyen minőségben 1917 augusztusáig én reggel, vagy hosszabb harcok, mozgások idejében a legelső kínálózkodó alkalommal lelkiismeretes pontossággal igyekeztem a naplót vezetni. És nagy szerencsénk, hogy ezt a naplót, az ezred sok hadművelleti iratát és az ezred ősi zászlaját sikerült a kassai Rákóczi Múzeum igazgatójának¹⁷ előzékenysége folytán a múzeum anyagával Kassának a csehek által történt megszállása – 1918. december 29. – előtt Budapestre szállítani. A zászlót a magyar Hadimúzeumnak,¹⁸ a naplófüzeteket és iratokat a Hadilevéltárnak¹⁹ adtuk át, azok ott ma is megtalálhatók. Ezredünk Budapesten megalapított Bajtársi Szövetsége felkérésére 1935-ben egy szerkesztőbizottsággal én állítottam össze ezredünk történetét. A több mint 500 oldalas, díszes kiállítású könyvnek, amely 1937-ben jelent meg, első részét én írtam, az előszót, az ezred régi történetét, megalakulását 1734-től az első világháborúig 22 oldalon, azután az orosz harctéren való szereplését 140 oldalon, sok képpel, részletes helyzetvázlatokkal tarkítva.²⁰ Tehát katonaeletem történetének e fejezetében erre a hiteles adatforrásra támaszkodhattam, kiegészítve azt visszaemlékezéseimből fakadó adataimmal.

Feleslegesnek tartom a háború kitérésének előzményeit elmondani. Ezek a dolgok, Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége²¹ meggyilkolásának előzményei és következményei már alaposan fel vannak dolgozva. Kezdem ott, hogy a szarajevói gyilkosság napján, 1914. június 28-án Ilusommal együtt János testvérbátyám látogatására, aki akkor már két év óta lépett édesatyám örökébe mint királyi közjegyző Rozsnyón,²² ott tartózkodtunk. Már délután hallottunk olyan híreket, hogy valami szörnyű gyilkosság történt, amíg végre bátyám este a kaszinóból haza sietve hozta a rozsnyói hírlapoknak Pestről megtelefonált pozitív hírét a gyilkosságról. Mélységesen megdöbbenünk, éreztük, hogy ennek csak egy háború lehet a folytatása, de akkor még abban reménykedtünk, hogy csak Szerbiával kell megverekednünk, s ezt a háborút győzelemmel röviden elvégezhetjük. Másnap siettünk haza Kassára.²³ A következő napokban már megtudtuk, hogy a gyilkosság csak az utolsó jeladás volt a bekövetkezett nagy világhégéshez, mert az orosz a szerbek mellé állt, s kitört az első világháború, amit ellenségeink, az orosz, francia, angol, szerb haderők már régóta előkészítettek. Szövetségeseink az olasz, a román háború alatt eleinte semlegesesen viselkedtek, de később átálltak ellenségeink oldalára, s amikor 1917-ben Amerika is belepert a háborúba, sorsunk már eldőlt.

1914. július 31-én délután ½ 4 óra körül érkezett a mozgósítási parancs Kassára a VI. hadtest parancsnokságához.²⁴ Nem jött váratlanul. A pár nappal előbb elrendelt részleges mozgósítás Szerbia ellen már folyamatban volt, midőn Oroszország nyíltan Szerbia mellett foglalt állást. Ennek

¹⁷ A kassai múzeum utolsó monarchia béli múzeumigazgatója: Kőszeghy-Winkler Elemér (1882–1954) festőművész, művészettörténész volt 1914–19 között. (1938–45 között az Iparművészeti múzeum főigazgatója volt.)

¹⁸ Leltári száma: HTM 2013.5.1/ZI.

¹⁹ Az eredeti napló ma már sajnos nincs meg a Hadtörténelmi Levéltárban. – Kemény Krisztián levéltáros szíves közlése.

²⁰ A 34. gyalogezred története, 10–34., illetve 35–173. o.

²¹ Ferenc Ferdinánd, Habsburg-Lotharingiai főherceg (1863–1914) 1896-tól osztrák–magyar trónörökös és felesége: Chotek Zsófia, Chotkova és Wognin grófnője (1868–1914).

²² Sárkány Ilona (1892–1946) Markó Árpád felesége. – Rozsnyó (Gömör vármegye, ma Rožňava, Szlovákiában), Markó Árpád szülővárosa. – Dr. Markó János (1881–1927) rozsnyói közjegyző, Markó Árpád bátyja; édesapja: dr. Markó Sándor, (1847–1912) parlamenti gyorsíró, jogász, ügyvéd, királyi tanácsos, az első rozsnyói közjegyző, a Kassai Királyi Közjegyzői Kamara alapító tagja, és titkára.

²³ Markó Árpád és felesége 1912-től, miután összeházasodtak, Kassán éltek, a cs. és kir. 34. gyalogezred állomáshelyén, melyben Markó Árpád hivatásos tisztként (főhadnagyi rangban) tartalékos újonckiképző tisztként majd ezredutászként szolgált.

²⁴ Cs. és kir. VI. (gyalog) hadtestparancsnokság, békeállomása: Kassa. Az 1734. május 16-án megalakult cs. és kir. 34. sz. „I. Vilmos német császár és porosz király” magyar gyalogezred, melynek Markó Árpád hivatásos katonatisztként tagja volt, a VI. hadtesthez tartozott.

következésképpen Ófelsége²⁵ az egész haderő, haditengerészet, mindkét honvédség, a magyar és az osztrák (Landwehr²⁶) honvédség általános mozgósítását rendelte el Oroszország ellen. Először egy őrnagy a hadtestparancsnokságtól hozta a szóbeli parancsot az ezred részére, rövid negyedóra múlva azután kézbesítették az írásbeli mozgósítási parancsot is, melyben első mozgósítási napul augusztus 4. lett megjelölve, így hát az előkészületek megtevésére bőségesen volt idő. A városban e hírre igen lelkes volt a hangulat, katonazenekarok járták be az utcákat, főleg a Rákóczi-indulót játszva. Este 6–7 óra körül megjelentek az első falragaszok az általános mozgósítás elrendeléséről és az ezzel kapcsolatos külön intézkedésekről. Este 9-kor lelkes néptömeg kíséretében zenés takarodó volt. A városháza, plébánia stb. erkélyéről buzdító harcias beszédek hangzottak. Legnagyobb volt a tüntetés a hadtestparancsnokság épülete előtt, ahol Borojević gyalogsági tábornok²⁷ hadtestparancsnok intézett rövid magyar beszédet a lelkes tömeghez.

Augusztus első napjai lázas tevékenység között folytak le. A kaszárnyákban szakadatlanul, éjjel-nappal folyt a munka. A behívott tartalékosok szép számban, igen gyorsan jelentkeztek.²⁸ A lelkesebb olyan nagy és őszinte volt, hogy 31-én estére már százszámra jelentkeztek a tartalékosok és másnap hajnaltól kezdve olyan tömegben vonultak be minden kényszerítés nélkül, fellobogózott szekereken, vonatokon énekelve derék katonáink, hogy azonnal fel kellett állítani kezdetben kettő, később hat hadfogadó bizottságot a bevonultak fogadására és a századokra való szétosztásra. Természetesen egy ilyen nagy test, mint egy gyalogezred mozgósítása, vagyis a békelétszámnak (kb. 7–800 ember) hadilétszáma való felemelése (kb. 3000 ember), ezek felszerelése, az ezred trainjének, vagyis muníciós kocsik, mozgókonyhák, proviant-, bagage-szekerek²⁹ stb. összeállítás, a falukról vásárolt lovak összeválogatása, befogatása, behajtása, hátslovak kipróbálása stb., stb. nem mehetett nagyfokú sűrűlódások nélkül, azonban mindezek dacára az ezred a mozgósítási tervhez képest az ötödik mozgósítási napon, vagyis augusztus 8-án délután 5 órára tetőtől talpig az új csukaszürke ruhában, új felszereléssel ellátva indulásra készen állott.³⁰ Hogy mennyire rendszeren éljő készítve minden, bizonyítja legjobban az, hogy a mozgósítási parancs érkezése után 31-én délután 5 órára már több század aktív legénysége teljesen fel volt szerelve.³¹

²⁵ I. Ferenc József, Habsburg-Lotharingiai (1830–1916) 1848-tól osztrák császár és cseh király, 1867-től magyar király.

²⁶ Az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi haderejének első vonalát a birodalom egész területéről kiegészült, német vezényleti és szolgálati nyelvű közös császári és királyi vagy közös hadsereg, második vonalát a Magyarország területéről kiegészített, magyar szolgálati és vezényleti nyelvű magyar királyi honvédség, illetve a kiegészítést az Osztrák Örökös Tartományokból nyerő, német szolgálati és vezényleti nyelvű császári–királyi Landwehr együtt képezte. – Összetételüket tekintve m. kir. honvédségi gyalogsága 1890 óta 28 ezredből állt, azok mindegyike ezredtörzsre, három–négy tábori zászlóaljra, pótzászlóalj-keretre, a zászlóalj pedig négy tábori századra oszlott. (A 20. gyalogezredben az 5. a fumei század volt, ennél a csapattestnél és a 10. gyalogezrednél egy-egy tartalékeret is létezett.) – Az osztrák Landwehrben 30 gyalog- és három országos lövészezred volt. Az ezredék törzsre, három–négy zászlóaljra és a pótzászlóalj-keretre tagolódtak, ezen felül néhány ezrednek tartalék zászlóaljkereke is volt. A tábori zászlóaljak száma 102, ezek közül tíz országos lövész, melyek elvileg kiegészítő kerületükben kerültek elhelyezésre.

²⁷ Borojević Svetozar von Bojna (1856–1920) tábornagy, 1912-től volt a cs. és kir. VI. (kassai) hadtest, s 1914-től a 3. hadsereg parancsnoka.

²⁸ A kassai 34. gyalogezred tartalékosairól Markó Árpád visszaemlékezésében más helyen így ír: „Az mondhatom, „anyagunk” kitűnő volt. Az újoncok túlnyomó száma Abauj és Borsod megyék parasztleányneveiből került ki. A Kassáról és Miskolcra származó fiúk közt persze voltak nyugtalanabb, viszont értelmesebb emberek és a kiegészítő kerületünkhöz tartozó két nagy ipartelep, Ózd és Diósgyőr munkásainak fiai is szívesen szolgáltak nálunk. Mindegyiküknek már az apja is 34-es volt és az ezredünkben szépen kivrágzott ezredszellem, a 200 éves hősi múltra visszatekintő hagyománytiszteltet is hozzájárult ahhoz, hogy mindenki büszke volt arra, hogy a Vilmos Bakáknál szolgálhat. Hogy a háromévi katonai szolgálat milyen óriási előnnyel járt a magyar férfiak erkölcsi, fegyelmetiszteltet, rend, pontosság iránti értékének felkeltéséhez és áldásos kihatasához, azt az akkori magyar társadalom korlátlanul elismerte. Bevonult egy csomó derék, jóra való, de esetlen, csampás, eléggé műveletlen, nehezen mozgó, gondolkodó fiatal siheder, s háromévi katonáskodás után hazament mint egyenes tartású, nyalka legény, aki a katonakiképzésen kívül is sokat tanult, s biztos fellépésével imponált falujának, különösen, ha valamelyik altiszti rendfokozatot is elérte.” HL Tgy. 3589/a. 45–46. o.

²⁹ Proviant: élelmiszert (proviantum, lat.). Bagage-szekerek (bagázs, fr.): poggyászt, máhát szállító szekerek.

³⁰ A mozgósításról részletesen lásd: A 34. gyalogezred története, 35–38. o.

³¹ Uo. 36. o.

Nekem, mint a Regimentspionierabteilung,³² az ezredutászoztag parancsnokának az Abteilungom³³ felállítására már több bajt és veszélyt okozott. A békelétszámomnak (21 ember) hadilétszámra (56 ember) való felemelése könnyen ment, mert már évek óta folyton gondot fordítottam arra, hogy minden évben kellő számú, rendszeren kiképzett embert tartottam nyilván, akik mind be is vonultak. Felszerelésük már nehezebben ment, mert a Pionieraufrüstunghoz³⁴ való szerszámokat a 12. századtól kellett összeszednem, de derék Hajdú Béla őrmesterem³⁵ – aki kezdettől fogva kezem alatt szolgált – segítségével pár nap alatt ezzel is rendbe jöttünk. Az ezred díszére kiutalt lovak közül kiválasztottam a nekem járó hátsólovat, s a robbanóanyagot szállító málháslovat (Sprengmitteltragtier), s mindezeket felszerelve vártuk az indulási parancsot. Közben augusztus 7-én az ezred a gyakorlótéren egy éles lögyakorlatot tartott,³⁶ ekkor nyílt először alkalmunk a századokat a teljes hadilétszámban látni. Augusztus 7-én kaptuk a Marschplamt,³⁷ melynek alapján az ezred négy csoportba osztva augusztus 8–9. közötti éjjel és 9-én délelőtt vonaton elhagyja Kassát. Mégpedig az első szállítmány (az I. Bataillon³⁸) 8-án este 10 óra után, a második (a Regimentsstab³⁹) és a három Maschienengewehr Abteilung⁴⁰ éjjel 12 óra 45-kor), a harmadik (a III. Bataillon) hajnali 4 óra körül, s a negyedik (a IV. Bataillon) 9-én délben indult el. A Pionierabteilungom⁴¹ egyenletesen fel lett osztva a századokra, én magam mint ezredutász tiszta a Regimentsstabhoz tartoztam, a második transzporttal mentem, s együttal meg lettem bízva ennek a transzportnak (14 tiszta, 85 ember, 94 ló, 5 szekér) a bevagonizálásával, ami egész délutánonat igénybe vette. *Délután* 5-től este 10-ig volt dolgom a teherpályaudvaron, úgyhogy éppen csak hazaszaladhattam valamit enni, s elbúcsúzni, mert 11 óra után már ismét kint kellett lennem a pályaudvaron.

Ilusomat nagyon kértem – és ezt ő belátta, helyeselte is –, hogy ne kísérjen ki az állomásra, vegyünk búcsút egymástól lakásunkban, nyugodt, higgadt, Istenben bízó lélekkel, ne nehezsítsük meg egymás helyzetét az amúgy is nehéz órákban. Ilus nagy lelki erővel, leküzdvé sirását valóban így búcsúzott el tőlem, én pedig csak arra kértem a jó Istent, adjon néki továbbra is ilyen erős szívet, nekem pedig azt a kegyet, hogy épségben vagy csak gyógyítható sebbel térhessek haza. Ha pedig ez nem lehetséges, akkor inkább essem el katonáim közt harc közben, s ne térjek nyomorék emberonként haza.

Előzőleg délután 4 órakor megkaptam a tüzérségi szertárból a felszerelésemhez tartozó robbanóanyagot (35 kg ekrazitot a hozzávaló gyújtó szerelékekkel együtt két háti kosárban pakkolva). Elindulásunkkor az osztagom rajtam kívül a következő emberekből állott: helyettesem, Hajdu őrmester, 8 altiszt, 48 közbíró, egy lovász, a tisztiszolga, egy hátsólov és egy málhás ló.

Az ezred létszáma hozzávetőleg a következő volt. Ezredparancsnok: Boyer Ágost ezredes,⁴² segédtsíjje Horváth Gyula kapitány.⁴³

³² Ezredutászoztag. (ném.)

³³ Osztag. (ném.)

³⁴ Utászfelszereléshez. (ném.)

³⁵ Hajdu Béla, vitéz (1886–1937 u.) civilben tiszakeszi kereskedő, a kassai 34. gyalogezred tisztihelyettese, őrmester, 1914-től Markó Árpád (mint ő maga fogalmazott) „helyettese”, szállás-előkészítője.

³⁶ A kassai 34. gyalogezred lögyakorlatait hagyományosan a kassai hliniki lőtérre tartották.

³⁷ Menetparancsot, menettervet. (ném.)

³⁸ Zászlóalj. (ném.)

³⁹ Ezredtörzs. (ném.)

⁴⁰ Géppuskás osztag. (ném.)

⁴¹ Utászoztag. (ném.)

⁴² Életrajzi adatai közelebbről nem ismertek, a kassai 34. gyalogezred ezredtörzsének volt a parancsnoka 1914–1918-ban.

⁴³ Horváth Gyula (1877–1932) 1912-től százados, a kassai 34. gyalogezred ezredsegédtsíjje (1914–1915), 1918-tól őrnagy, 1932-ben tábornok.

I. Bataillon (lovag Lindner Gusztáv őrnagy)⁴⁴
 III. Bataillon (vezekényi Marzsó Tibor alezredes, cs. és k. kamarás)⁴⁵
 IV. Bataillon (nemes Kraus József őrnagy)⁴⁶
 az I. II. és IV. számú géppuskaosztag és ezredutászosztag⁴⁷
 Összesen 95 tiszt
 3200 ember
 51 hátsó ló
 80 málhás ló
 13 mozgókonyha
 12 lövészeres kocsi
 13 proviant kocsi
 8 málhás kocsi
 1 szerszám kocsi
 Összesen kb. 48 szekér (részint négy, részint két fogatos).

Augusztus 9-én éjjel után hagytam el a második transzporttal szakadó esőben Kassát. Az állomáson dacára a késő éjjeli órák nagy és lelkes tömeg ünnepelte harcba vonulásunkat. Éjjel 1 óra körül hagytuk el a pályaudvart lelkes hangulatban, a jövőben a hadiszerecsénkben bízó reménységgel.

Az ezredtörzs tisztjei számára egy vagon (I. és II. osztályú szakaszokkal) volt a szállítmányban [biztosítva]. Nem nagyon kényelmesen ugyan, de elég jól elhelyezkedtünk négy-négy-négyen egy szakaszban. Négyen nemdohányzók összeállottunk egy szakaszba, aludni persze alig lehetett. Reggel 3 órakerültünk Legenye-Mihályiba,⁴⁸ ahol 5 órát (reggel 8-ig) kellett vesztegelnünk. Megreggeliztünk, s ez a hosszú idő elég érdekesen telt el, mert az állomáson állandóan volt látnivaló. Tele vonatok jöttek-mentek élelmi-cikkkel, katonai árukkal, azután Galícia⁴⁹ felől jött egy transzport (pár ezer ember) népfelkelő, akiket mint politikailag gyanús és megbízhatatlan embereket őrizet alatt a háború kiütésekor Magyarországra szállítottak, ahol aratási munkára lettek felhasználva. Hogy az időt még amúgy is rövidítsük, kiszálltunk az ezredzenekarunkkal a vagonokból, s a peronon játszottuk [öket], amíg csak ránk került az indulás sora. Miután még vonatunkhoz csatoltak nyolc tábori kenyérsütő kemencével megrakott kocsit, végre reggel 8-kor elhagytuk Legenye-Mihályit.

További utunk igen kellemesen folyt le. Az állomásokon mindenütt nagy ovációval, lelkesedéssel fogadtak, a nagyobb helyeken, mint Töketerebes, Nagymihály⁵⁰ stb. mindenütt úri hölgyek jöttek vagonunkba, s virágokkal s enivalókkal halmoztak el.⁵¹

Délután 2 óra körül értünk Mező Laborcra.⁵² Mivel a vasúti vendéglőben már nem lehetett egy falatot sem kapni, a mozgókonyhán főzött ebédünket fogyasztottuk el. Kétórai pihenőnk alatt ismét sok érdekeset lehetett látni. Több katonatranszporttal találkoztunk. Osztrák ezredek, melyek Pesten átvonulva fel voltak díszítve magyar nemzeti színű szalagokkal és zászlókkal, a Linzi 14. gyalogezred⁵³ vasúti kocsijai telefirkálva krétával, többé-kevésbé szellemes mondásokkal, mint:

⁴⁴ Lányi Lindner Gusztáv, vitéz, lovag (1867–1937 u.) tábornok, 1889-től a kassai 34. gyalogezred őrnagyja, századosi rangban ezredsegédtiszt (1906–1914).

⁴⁵ Marzsó Tibor, vitéz, verebélyi (1865–1925) cs. és kir. kamarás, tábornok, 1914-től alezredesi, 1916-tól ezredesi rangban a 34. kassai gyalogezred utolsó ezredparancsnoka.

⁴⁶ Kraus József (1868–1937 u.) nemes, 1890-ig a bécsi helyi akadémia növendéke, 1901-től százados és a kassai 34. gyalogezred 15. századának parancsnoka, 1914-ben őrnagy, 1915-től alezredes, 1918-ban ezredes.

⁴⁷ Az ezredtörzs és a zászlóalj parancsnokainak és tisztjeinek részletes felsorolását lásd: A 34. gyalogezred története, 36–37. o.

⁴⁸ Legenye-Mihályi: Legenye, Zemplén vármegyei település, ma Luhýňa, Szlovákiában.

⁴⁹ Galícia volt a Habsburg birodalom legnagyobb, legnépesebb és legészakibb tartománya 1772 és 1918 között, Lemberg (Lwów, Lviv, Lvov, magyarul: Ilyvó, ma Львів Ukrajna területén) fővárossal.

⁵⁰ Töketerebes: Zemplén vármegyei település, ma Trebišov, Szlovákiában; Nagymihály: Zemplén vármegyei település, ma Mihalovce, Szlovákiában.

⁵¹ Az ezred a felvonulási tervek szerint az orosz hadszíntérre került, gyülekezési és megindulási körlete a Przemysl-i erődötől (lásd a továbbiakban) délre eső területen volt. Lásd: A 34. gyalogezred története, 38. o.

⁵² Mezőlaborc: Zemplén vármegyei település, ma Medzilaborce, Szlovákiában.

⁵³ Az 1733-ban alapított, linzi állomáshelyű Cs. és kir. felsőausztriai 14. sz. „Ernst Ludwig Großherzog von Hessen und bei Rhein” gyalogezred.

„Russland mit Serbien – werden bald sterben”.⁵⁴ Vagy: „Du armer König Peter⁵⁵ – die Prügel kommen später”.⁵⁶ – Egy ügyesen rajzolt, II. Miklós cárra⁵⁷ hasonlító gorilla, alá írva: „Der Zar in Civil”⁵⁸ stb. stb.

Mező Laborcon a pálya emelkedése miatt vonatunkat két részre osztották. Délután 4 órakor indultunk innen. Gyönyörű erdős hegyvidéken kapaszkodva este 6 óra felé értük el a magyar határt a lupkói⁵⁹ alagútnál. Az alagút bejáratánál egy kis erődítmény népfelkelőktől megszállva mutatta, hogy háborús világot élünk. A vonat mentén minden hídnál, alagútnál katonai őrk állottak már hetek óta. Az alagutat elhagyva Galícia földjén néhány nyomorúságos lengyel falut érintettünk, míg végre este 8-kor egy nagyobb állomásra – Zagórz⁶⁰ – futottunk be. Restauratio⁶¹ hiányában igen jól esett a hideg felvágott, s egy pohár bor, amit egy természetes lengyel hölgy borsos áron egy bódében az állomás közelében árult.

Első parancsunk úgy szólt, hogy Chyrówban⁶² leszünk kivagonírozva. Azért odaérkezésünk előtt – hajnali 4 órakor – készen állottunk a kiszállásra. Chyrówban azonban az állomásfőnök tört németességgel tudatta, hogy tovább lettünk irányítva Przemyslig.⁶³ Együttal lelkesedéssel tudatta az első harctéri jelentéseket, melyek szerint „unsere Aufsteher”⁶⁴ – ahogy ő a lengyel felkelőket nevezte – az oroszok egy betört csapatát állítólag megverték, és egy 700 főből álló cserkészcsoporthoz állítólag szintén nagy győzelmeket aratott kozák csapatok felett, ami – mint utóbb kiderült – részben igaz is volt. Tovább vonatkoztunk tehát Przemysl egyik külső állomásáig, Przemysl-Bakońcycég,⁶⁵ ahol reggel 6-kor vonatokat egy mellékvágányra tolvá tudatták, hogy kiszállhatunk. Ez azonban nem ment könnyen, mert a sorompók telve voltak lisztes zsákokkal s egyéb rakományokkal, úgy-hogy a lovainkat és kocsijainkat nem lehetett a vagonokból kiszállítani, s így délelőtt 10 óra lett, mikor a tulajdonképpeni kivagonírozást megkezdhattuk. Időközben Przemyslből kiérkezett ezredünk egy kapitánya, Veigl kapitány,⁶⁶ aki pár nappal előbb Kassáról mint szállásrendező előre lett kiküldve, s hozta a parancsot, mely szerint a VI. hadtest gyülekezési helyéül a Przemysltől északra fekvő fálvak vannak kijelölve. Az ezred Nienowice⁶⁷ faluba került, előreláthatólag 8–10 napig fog ott maradni, [míg] Galíciába felérkezik, s elhelyezkedik a hadműveletekre nézve legelőnyösebb csoportosításban. 10 órakor megkezdtük tehát a kivagonírozást, s 12 órára az ezred menetre készen állott. Sokat mulattunk a stábhöz beosztott két tartalékos katonai lelkészen (Frimmer János *római katolikus* és Kovács József *református*⁶⁸), akik ekkor ültek először életükben lovon. De mindketten igen kedves, jó humorú, s tréfát értő, fiatal emberek lévén maguk is tréfásan fogták fel a szokatlan helyzetet, s mondhatom annyira belejöttek a lovaglásba, hogy később bátor és a körülményekhez

⁵⁴ Oroszország Szerbiával hamarosan elpusztul. (ném.)

⁵⁵ Péter, I. (Petar Karadorđević) (1844–1921) 1918-tól a szerbek, horvátok és szlovének királya.

⁵⁶ Te szegény Péter király, a verés még csak eztán jön! (ném.)

⁵⁷ Miklós, II. (Nyikolaj Alexandrovics Romanov) (1868–1918) 1917-ig Oroszország cárja, Lengyelország és Finnország nagyhercege.

⁵⁸ A cár civilben. (ném.)

⁵⁹ Lupkó: falu a mai Lengyelország egyik legdélibb részén a szlovák határtól kb. 2 km-re.

⁶⁰ Zagórz: ma Lengyelországban található város.

⁶¹ Itt: ellátás, ételmezés. (lat.)

⁶² Khyriv, Chyrów, ma Xyryv Ukrainában.

⁶³ Ma Lengyelországban található település és annak erődje. A Przemysl-i erődrendszer egyike volt Európa három legnagyobb erődjének (Antwerpen és Verdun után). Építése a krími háború idején (1853–1856) kezdődött meg, a galíciai városok megerősítésének céljából. Tervezését 1873-ban fejezték be, pénzügyi okokból az erőd építése soha nem fejeződött be. 1914-ben Przemyslnak három védelmi vonala volt, de csak a belső (mintegy 45 kilométer hosszú, 21 nagyobb erődítményből álló gyűrű) volt megfelelően előkészítve a háborúra. 1914. augusztus 14–18. között 27 ezer munkás kezdte meg kiküszöbölni a hiányosságokat, több ezer kilométer futóárkot ástak, új aknamezőket telepítettek stb. Az erődrendszer 1914 szeptembere és 1915 márciusa között két orosz ostromot élt át, azt mintegy 130 000 fős, zömében magyar katonákból álló védősereg védte. Az 1914–15 telén lezajlott felmentési és kitorési kísérletek kudarca, az élelmiszerkészletek kimerülése, s az erődök felrobbantása után 1915. március 22-én védői átadták az oroszoknak. A 120 000 főre apadt védősereg a cáriak fogságába esett.

⁶⁴ Helyesen: Aufständische. A mi „felkelőink”. (ném.)

⁶⁵ Bakońcycze ma Przemysl egyik kerülete.

⁶⁶ A visszaemlékezésekben csak itt fordul elő, közelebbit nem tudunk róla.

⁶⁷ Ma Lengyelországban található település a Wisznia folyó partján.

⁶⁸ Frimmer János: a kassai 34. gyalogezred tartalékos katonai lelkésze, 1932-ben a Heves megyei Balaton község plébánosa volt, társáról közelebbit nem tudunk.

képest jó lovasokká váltak. Sajnálatainkra Kovács *református* lelkész pár nap múlva a 25. ezredhez helyezték át, Frimmer „szent atyánkban” (ahogy hívtuk) azonban mindig igen kellemes, előzékeny bajtársat nyertünk, Nienowicében elvállalta a tisztí étkezdénk vezetését is, közmegelegedést aratva. A menet Przemysłtól Nienowicéig (kb. 40 km) igen fárasztó volt. Déli forróságban indultunk útnak, a legénységen új ruha, új cipő, a bevonult tartalékosok tréning nélkül sokat állottak ki. Miután ½ 3-kor Walava⁶⁹ nevű faluban tartottuk ebéd-pihenőnket, *délután* 4-kor folytattuk utunkat Nienowice felé, ahova este 8 órakor értünk. Útközben parancsot kaptam egy hídnál – melyet Pioniersapatok Barycz⁷⁰ falu közelében a San folyón⁷¹ vertek – kiegészítési munkákat végezni, mire azonban odaértünk, már erre nem volt szükség. Nienowicébe érve a legénység sátortáborot ütött a falu szélén, mi pedig a faluban kerestünk a sötétben lakást. A Regimentsstab részére lefoglaltuk az iskola három tantermét (a tanító konyháját is átengedte), szalmát hozattunk. Pár falatot elköltve a hálószakomba bújtam, s kitűnően aludtam másnap reggelig.

(...)

Mint pioniertiszt Nienowicében a rendes gyakorlatokon kívül még külön feladatokkal is meglettem bízva. Mindjárt második nap a Wisznia folyó⁷² egyik részén kellett az összes hidat megvizsgálni, gázlókat keresni, s kipróbálni. Máskor egy észak felé terjedő nagy mocsáron kerestem átjárókat. Egy ízben pedig a távolabb eső San folyóhoz lettem kiküldve hidak és főleg gázlók konstataciója⁷³ céljából. Ennél az alkalomnál majdnem rosszul jártunk. Belejutottunk a San egyik holtágának vélt régi mocsaras medrébe, lóháton hasig süppedtem már bele, embereim nagy része is térdig beragadt már, de sikerült valahogy kikászálódni a sárból. Mivel visszafelé a már megtett úton hazatérve igen nagy kerülő lett volna, s ránk sötétedett volna az est, inkább a veszélyesebb, de rövidebb utat választottam. Szerencsére sok keresés után találtak az embereim egy rozoga csónakot a sás között, négyenként átkeltünk vele a folyón, igaz, hogy míg a túlsó partra értünk mindig tele lett vízzel, de azért ép bórrel jutottunk mindnyájan haza. Igen jó gyakorlatok voltak ezek a legénység részére. Mert habár ezen a vidéken ellenséges patrouillokat⁷⁴ még nem igen várhattunk, mégis mindenkinek oly elővigyázattal kellett dolgozni, mintha az ellenség bármely percben meglephetne, s végül a fálvak lakosságában sem lehetett feltétlenül bízni.

Augusztus 12-én délben éppen ebédhez akartunk ülni, mikor egy autón berobogott az iskola elé hadseregearancsnokunk, lovag Auffenberg *gyalogsági* tábornok, a 4. hadsereg parancsnoka,⁷⁵ s összehívva az egész tisztikart lelkesítő beszédet intézett mindnyájunkhoz kifejtve, hogy ez a háború, amibe indultunk, tulajdonképpen egy büntetőexpedíció az igazság érdekében. A Monarchia nem vágyik területháborításra, tisztán az oroszok nagy hatalmi állását kívánjuk megrendíteni azért, hogy legyőzni akarjuk őket azon aljas cselekedetükért, hogy az orgyilkos szerbekkel azonosítják magukat. Auffenberg mindnyájunkra jó benyomást tett, élénk, őszbe vegyült, alacsony ember, nagy határozottsággal beszélt, sokat közölünk boszniai szolgálatának idejéből személyesen ismert.⁷⁶

Más napokon a többi feljebbvalónk is meglátogatott, s augusztus 14-ére a hadtestparancsnok, Borojević Svetozar *gyalogsági tábornok* mondta be magát szemlére. Borojevićet Kassáról nagyon jól ismertük, szolgálattalag s privátim is nap-nap mellett találkozhattunk, s mindnyájan igen szerettük, tiszteltük, mert kiváló katonának bizonyult, igen belátó, nagyszabású hadvezéri tehetség, s nagyon kellemes előjáró volt mindig. Testileg is korához képest igen szívós és mozgékony (minden nap ezredkeretünkben teniszezett kitűnően), szóval minden tekintetben hadvezérnek alkalmas, erélyes

⁶⁹ Walava: falu a mai Lengyelország déli részén.

⁷⁰ Barycz: ma Lengyelország területén, a San folyó (lásd a következő jegyzetet) jobb partján található település.

⁷¹ A San, ukránul: *Сян* Ukrajnában és Lengyelországban folyik, a Visztula jobb oldali mellékfolyója. Kb. 433 km hosszú, a Kárpátokban ered.

⁷² Az említett San folyó mellékfolyója, annak alsó szakaszán torkollik bele, Przemysłtól délre.

⁷³ Konstatació: megállapít, kijelent (lat.). Szótévesztés, helyesen: konstituál, azaz helyreállít (lat.).

⁷⁴ Járőrök. (fr.)

⁷⁵ Auffenberg, Moritz Freiherr von Komarow (1852–1928) gyalogsági tábornok, 1911–12-ben cs. és kir. hadügyminiszter, majd hadsereg felügyelő Bécsben. 1914 augusztusában és szeptemberében a cs. és kir. 4. hadsereg parancsnoka az orosz fronton, majd felmentették a világháború végéig és szabadságolták. *Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyk. Budapest, 2010. (A továbbiakban: Balla 2010.)* 64–66. o.

⁷⁶ A beszédet megemlíti: A 34. gyalogezred története, 38. o.

egénységnek ismertük. Várakozásunknak meg is felelt, harcokban igaz, hogy sokat követelt, de mindig nagyon szépen vezetett bennünket, teljesen megbíztunk benne, s őszintén sajnáltuk, mikor a hadjárat megkezdése után, hadseregparancsnokká történt kinevezése után elhagyott minket. Augusztus 14-én reggel 7 órákor készen várta az ezred a Korpskommandáns⁷⁷ megjelenését a falu szélén elterülő tágas tarlón. Mondhatom, hogy impozáns és festői látvány volt, szép ezredünk teljesen új ruhában és felszereléssel, teljes hadi létszámban, kibontott régi zászlónkkal, sapkáinknál zöld lomb – gyönyörűen nézett ki. Boroević nagy kíséretével először ellovagolt a front előtt. Azután öszszegyűjtve tisztikarunkat rövid katonás beszédet intézett hozzánk, gratulálva először ezredünknek „[zum] brillianten Aussehen des Regiments”,⁷⁸ azután hivatkozva ezredünk szép múltjára beszédét azzal végezte: „Ich fühle mich glücklich Euer schönes Regiment unter mir zu haben!”⁷⁹ – Mindnyájunk megilletődésére ezen utolsó szavakat nála szokatlan ellágyulással, s pár könnyel szemében mondta, azután hirtelen elfordítva lovát ellovagolt – úgy látszik [azért], hogy ne vegyük ezt észre, de éppen ebből láttuk és éreztük, hogy ez nála nem üres frázis volt, s tudom, hogy mindnyájan magunkban megfogadtuk, hogy ennek a bizalomnak meg fogunk felelni. A történetek bizonyítják, hogy így is lett.⁸⁰

Augusztus 17-én egy ezredgyakorlat után véletlenül szembetalálkoztunk brigade társunkkal, a losonci 25-ös ezreddel.⁸¹ nagy éljenzéssel és lelkesedéssel üdvözöltük egymást az egész hosszú egymás mellett elmarsolás közben.

Délutáni parancsban volt, hogy Ófelsége a hadra kelt sereg tisztjeinél a szolgálati jelvényt (nálunk tehát a Feldbindét⁸²) eltörölte. Ez igen üdvös intézkedés volt, a mai modern háborúban igen fontos, hogy a tiszt ne legyen a legénységtől megkülönböztethető (még így is feltűnő nagy volt a tisztí vesztések százáleka). Nienowicén láttuk az első hadi aeroplanokat repülni. Közben jött a hivatalos hír az első nagy német győzelmekről, s a mi hadseregünk első ütközeteiről,⁸³ a Deutschmeisterek⁸⁴ nagy veszteségéről. A szerbiai harcokról jóformán semmi értesülést nem kaptunk.⁸⁵ Időközben Przemysłbe érkezett főparancsnokunk, Frigyes főherceg, báró Conrad altábornagy vezérkari főnökével, s Károly Ferenc trónörökösével.⁸⁶ A trónörökös Kassán autózott át kétszer, s mind a két ízben inkognitó kíséretével a Littmann pilseni sörarsnókában⁸⁷ ebédel.

Augusztus 18-án Ófelsége születésnapját⁸⁸ tábori misével és eskütétellel ünnepeltük meg. A Nienowice–Satub⁸⁹ közötti legelőn állott fel az ezred. A front előtt rögtönzött tábori oltár és szószék. Katolikus papunk misézett, majd a református pap szónokolt igen szépen. Ezután az egész ez-

⁷⁷ Hadtestparancsnok. (ném.: Korpskommandant.)

⁷⁸ Az ezred briliáns kinézetéhez. (ném.)

⁷⁹ Szerencsésnek érzem magamat, hogy az Önök szép ezrede alá tartozik! (ném.)

⁸⁰ A sikerült szemlélet említi: A 34. gyalogezred története, 38. o.

⁸¹ A losonci 25-ös gyalogezredet 1672-ben alapították losonci állomáshellyel: cs. és kir. 25. sz. „Edler von Pokorny” magyar gyalogezred, a VI. hadtesthez tartoztak, mint a kassai 34. gyalogezred.

⁸² Itt: karszalag. (ném.)

⁸³ Lásd a 85. lábjegyzetet!

⁸⁴ Az 1696-ban alapított, 1896–1914 között bécsi állomáshelyű cs. és kir. 4. sz. Alsó-ausztriai „Hoch- und Deutschmeister” gyalogezred, Szerbia ellen sikertelenül között a háború kitörésétől 1914. decemberig.

⁸⁵ A német csapatok augusztus 4-én átlépték Belgium határát és hozzáfogtak a Schlifffen-terv megvalósításához (gyors sikereket kívántak elérni nagy haderő bevetésével Franciaországgal szemben, a védelmi vonalak megkerülésével Belgiumon keresztül). A Szerbia elleni augusztusi–szeptemberi (illetve később decemberi) támadások minden fronton kudarcot vallottak, a cs. és kir. hadsereg csapatait a Duna és a Száva vonaláig szorították vissza.

⁸⁶ Frigyes főherceg: Frigyes, Habsburg-Tescheni (1856–1936) osztrák főherceg, magyar herceg, cs. és kir. tábornagy, a Monarchia haderejének főparancsnoka 1914–1917 között; Conrad altábornagy: Hötendorf, Franz Conrad, gróf (1852–1925) cs. és kir. tábornagy, 1906–1907-ben a monarchia haderejének vezérkari főnöke; Károly Ferenc trónörökös: Károly, IV. Habsburg-Lotharingiai, boldog (1887–1922) 1916-tól I. Károly néven osztrák császár, IV. Károlyként magyar király.

⁸⁷ Littmann Sándor (†1944–45 k.) kassai bornagykereskedő Fő utca 10. sz. alatt lévő sörarsnoka Kassán.

⁸⁸ I. Ferenc József születésnapját.

⁸⁹ Satub nevű települést vagy földrajzi nevet Nienowice térségében nem sikerült azonosítanunk, vagy Stubiencsokról, vagy Stubnóról van szó, mindkét település ma Lengyelországban található; egymáshoz közel esnek.

red (az előírásokhoz híven) újjólag fel lett esketve, a zászlót a front elé hozták. Zsedényi kapitány⁹⁰ az emelvényről hangosan előolvasta az esküt (az egyszerűség és jobban mondva célszerűség okáért csak egy nyelven: magyarul), amit mindnyájan, az egész ezred hangosan ismételt. Ha az Öregúr⁹¹ Bécsben megérezte volna, hogy úgy, mint mi, abban az órában az orosz és szerb határokon álló egész hadserege mennyi igaz és őszinte meggyőződéssel, mondhatnám vitézségi fogadalommal s talán szinte gyöngéd áhítatossággal gondolt rá, azt hiszem ez lehetett volna életének legszebb pillanata, s a mi méltó válaszuk a megható kiáltványára: „Népeimhez” – „Mindent megfontoltam és meggondoltam.”⁹²

Augusztus 19-én reggel be lettem osztva a 2. számú linzi Pionierbataillon⁹³ 3. századához embe-reimmel, egy nagyobb útépitést kellett végrehajtanunk. Először egy nagyobb erdőrészt kellett kiir-tanunk. Mikor már kb. 3–4 holdat letaroltunk, jött a parancs:⁹⁴ mindent abbahagyni. A pionierszázad továbbmarsolt, mi pedig, az ezred, készülődünk, mert a délután vagy éjjel folyamán megkezdődik az általános előnyomulás az orosz határon való betörésre. Ebéd után tehát parkoltunk,⁹⁵ s vártuk türelmetlenül az indulási parancsot.

Összes holmimat három hasonló részre osztva csomagoltam el úgy, hogy mindenik részt (bár-melyik is kerüljön közelembe) önállóan használhattam. A rajtam lévő ruhákon és zsebeim, s tér-képtáskám tartalmán kívül a nyereg táskámban volt egy teljes garnitúra ruhanemű, toilette-szerek, csokoládé, konzervek, kötözőszerek, citromsav, s más szükséges apróságok. Ugyanezek a holmik voltak bővebb kiadásban a legényem, Fazekas János⁹⁶ hátán lévő táskámban, azon felül a hálózsa-kom és egy lóden körgallér. Összes többi holmim, egy garnitúra felsőruhával stb. a trénnél a málhás kocsin lévő kofferomban. Köpenyegem egy gumigallérral, s a triaderem tokja (magát a Göerz-távcsövet⁹⁷ napközben tok nélkül a nyakamban hordtam) a nyeregre volt felpakkolva. Kardomon kívül magamon csupán még ismétlőpisztolyomat hordtam 30 patronnal. Ez a pakkolási mód és egyáltalában a Kassáról magammal hozott teljes felszerelésem igen praktikusnak bizonyult, kivéve, hogy az összes konzervemet, csokoládét, magamnál kellett volna hordanom, mert ezekre lett volna a legnagyobb szükségem. Legényem ellenben sokszor a tűzben gyáván hátramaradt, s a málhás szekéren lévő kofferemet ettől a naptól fogva csupán csak egyszer láttam rövid félórára. Legé-nyemmel általában, s lovászommal is sok bajom volt. Legényem máskülönben is hanyagul végezte szolgálatát körülöttem, úgyhogy Kassára való visszatérésem után bevonultattam egy századhoz, s magamnak más legényt választottam.

19-én egész délután és este izgalommal vártuk az indulási parancsot, de az csak éjjel 2 órakor érkezett.

Az indulási parancs sorai között ki lehetett olvasni, hogy egy nagyobb orosz csapatot Rava-Ruska⁹⁸ felé betörést tervez, ennek megghiúsítására lettünk mi, a Kassai VI. hadtest (Borojević) eről-tetett menetekkel előretolva. Célunkat el is értük, mi hamarabb léptük át az orosz határt mint ők, s saját földjükön kényszerítettük őket útközetbe bocsátkozni, s augusztus 31-én öt hadtestüket győ-zedelmesen visszavertük. Ez volt a Komarow–Tomaszowo–tyszowói⁹⁹ csata, amelynek magvát mi, a VI. hadtest képeztük. Hajnali 4 órakor hagytuk el Nienowicét. A 27. *Infanterie* Trupp Divisio¹⁰⁰

⁹⁰ Zsedényi József (1869–1937 u.) –1892-től a kassai 34. gyalogezred hadnagya, 1914-ben századparancs-nok, orosz fogságba kerül, de 1915 elején kiváltják, 1915–18-ban zászlóaljparancsnok az 51. gyalogezrednél, 1916-tól alezredes.

⁹¹ Ti. Ferenc József császár.

⁹² Mindezt megemlíti: A 34. gyalogezred története, 38. o.

⁹³ Az 1893-ban alapított, linzi állomáshelyű 2. sz. utászászlóalj.

⁹⁴ Aznap délben. Lásd: A 34. gyalogezred története, 38. o.

⁹⁵ Itt: várakoztunk.

⁹⁶ 1906–1914 vége között Markó Árpád tisztii legénye.

⁹⁷ Göerz-távcső: Goerz, Carl Paul (1854–1923) üzletember, optikus, „Österr.–ungar. optische Anstalt C. P. Goerz” nevű üzemében, a róla elnevezett távcső gyártója. Bécsben és Pozsonyban voltak üzletei a Monarchi-ában.

⁹⁸ Rava-Ruska: ma Рава-Руська, település Ukrajnában a lengyel határtól 6 km-re.

⁹⁹ A szakirodalomba komaróvi csata néven vonult be, az oroszban tomaszówi csata néven említetik. Az 1914. augusztus 26. és szeptember 2. között zajló csatát a továbbiakban Markó Árpád részletesen ismerteti „alulnézetből”. Komarów: ma Komarów-Wies, Tomaszów: ma Tomaszów-Lubelski és Tyszowce: helyesen Tyszowo ma lengyelországi települések.

¹⁰⁰ Helyesen: Division. (ném.) Hivatalos neve: cs. és kir. 27. gyaloghadosztály.

(lovag Gerstenberger altábornagy¹⁰¹) két menetoszlopban vonult előre. Mi, az 53. Brigade (dandár) (Urbarz generális¹⁰²), mely állott a 34., 25. gyalogezredekéből, a 29. vadászászlóaljából, egy hegyi tüzérosztályból,¹⁰³ azután kellő számú lovasságból stb. egy úton vonultunk. Az utak, amelyeken az egész háború tartama alatt jártunk, borzasztó rosszak voltak. Műút alig került szemünk elé, s még a legjobb országút is, ha rajta egy hadtest az egész trainjével átmarsol (különösen esős időben), rövid időn belül használhatatlanná válik. Roppant kő hiány uralkodik Galícia e részében, a házak is mind fából vannak építve, a talaj mocsaras vagy homokos, ehhez képest tehát vagy mocsárban vagy pedig térdig érő, fehérés liszt-szerű porban gázoltunk, ami az előrejutást, különösen a járműveknek, roppant megnehezítette. A mars nehezen ment. Az elővédnél beosztott utász szakasz nehéz szekerei minduntalan elakadtak, s feltartóztatták a menetet. Délben ½ 1-kor majdnem hat órai mars után Hryckowába¹⁰⁴ értünk. 12 óráig pihenő volt parancsolva, s menage¹⁰⁵ kiosztás. Mivel azonban tábori konyháink nem bírtak előrejutni, kénytelenek voltunk ebéd nélkül továbbmarsolni, s délután 4 óra 30-kor éjjelező helyünkre, Drohomysl¹⁰⁶ faluba értünk. A legelső házat lefoglalva a *Regimentsstab* részére a legényem egy csűrbe beszorult, összes lovunkat egy másikba beállítottuk, magunk pedig – az ezredes, két kapitány, három főhadnagy, két kadét, a doktor, két pap – egy üres szobában azonnal lefeküdtünk. Este 9-kor felköltöztek, hogy a megérkezett mozgókonyha, persze a délre készített leves és hús este 9-kor nem volt már valami nagy delicatesse,¹⁰⁷ de jól esett, különösen azután a legénységi feketekávé, mely kitűnő ital, az egész hadjárat alatt sokszor egyedüli, de mindig nagyon jó táplálékunkat képezte. Az út, amelyet ezen a napon megtettünk, 40 km volt.

Másnap már könnyebb napunk volt. Reggel 4 óra 30-kor volt Abmarsch,¹⁰⁸ s már délelőtt 9 óra után helyünkre értünk, egy dombtetőn Dąbrowa¹⁰⁹ nevű tanyánál ütött az ezred táborát, mi, a *Regimentsstab* egy kertben. Szép időben sátorban aludni nagyon kellemes volt. Nagy örömmel vettük a délben érkezett parancsot, mely szerint a holnapi napot is Dąbrowán tölthetjük, mivel a rossz utak miatt a train nagy része egy napi járóföldre lemaradt,¹¹⁰ minden csapatnak ezt be kell várni. A mi szekereink, hála proviant tisztünk, Utczás hadnagy¹¹¹ erélyes vezetésének már délután megérkezett, így hát két napig semmiben sem szenvedtünk hiányt. Reggel útközben nekem még külön munkám akadt, a losonci 16. tüzérezred¹¹² egy helyen egy gázlóban megrekedt egyik ütegét kellett embereimmel a mocsárból kiségetni.

Délben 1 órakor (3 óráig) nagyszabású napfogyatkozásban¹¹³ volt részünk. Furcsa dolog volt nagyon, majdnem esti szürkület fogott körül, néhány csillagot tisztán lehetett látni, a természet nyugodt képe egészen megváltozott, valami nyomasztó hangulat volt a levegőben, a madarak örült vijjogással repdestek ide-oda, a lovak nyugtalanokodni kezdtek. Legénységünket idejében, korán kioktattuk efelől a természeti tűnemény felől, babonás emberek könnyen rossz ómennek vehették volna. Embereimmel megtárgyalva a dolgot közösen megállapodtunk abban, hogy ez csupán csak az oroszok pusztulását jelentheti – ebben azután mindnyájan megnyugodtunk.

¹⁰¹ Gerstenberger von Reichsegg und Gerstberg, Friedrich Valentin Ritter (1860–1920) címzetes lovassági tábornok. 1913 decemberétől a cs. és kir. 27. gyaloghadosztály parancsnoka Kassán, majd 1914. augusztus elejétől az orosz fronton szolgált. 1914. október elején felmentették, 1914. december 1-jén nyugdíjazták. 1915 novemberé és 1918 decemberé között katonai parancsnok Pozsonyban. *Balla* 2010. 138–139. o.

¹⁰² Urbarz, Ignaz Adolf (1863–1951) osztrák–magyar katonatiszt, 1916-tól altábornagy.

¹⁰³ 53. dandár: A cs. és kir. 53. gyalogdandár-parancsnokság köteléke. 29. vadászászlóalj: cs. és kir. 29. tábori vadászászlóalj.

¹⁰⁴ Helyesen: Hryckówba. A település Galícia azon részén volt 1914-ben, amelyik ma Ukrajnához tartozik, de ma már nem létezik.

¹⁰⁵ Itt: ellátmány, élelem. (fr.)

¹⁰⁶ Pontosabban Drogomyśl, település a mai Lengyelország területén.

¹⁰⁷ Itt: finomság, ingyencség. (fr.)

¹⁰⁸ Indulás. (ném.)

¹⁰⁹ Dąbrowa: ma Lengyelország területén található falu Komarówtól északnyugatra.

¹¹⁰ Az egész hadtest szekerei és tüzérségének egy része a hadszíntérre vonulás során lemaradt, mert a forró homokban, majd a mocsárban nehezen jutottak csak előre. Lásd: A 34. gyalogezred története, 39. o.

¹¹¹ Utczás Károly, vitéz (1885–1937 u.) – 1914-től a kassai 34. gyalogezred hadnagya, 1915-től főhadnagy, élelmezőtiszt, 1937-ben nyugalmazott gazdasági százados.

¹¹² A losonci állomáshelyű cs. és kir. 16. tábori ágyúezred (Feldkanonenregiment).

¹¹³ 1914. augusztus 21-én részleges napfogyatkozás volt délután (74–91% körüli).

Másnap reggel parancsot kaptam a Dąbrowa–Radruż¹¹⁴ közötti útszakaszt és az összes hidakat megvizsgálni, s esetleg kijavítani. Szerencsére nem sok dolgom akadt, jelentésemet megírva s elküldve délben 12-kor már otthon voltam.

A délutánt privát kényelmünknek szentelhettük, utoljára borotválkoztam, s váltottam tiszta ruhát.

Reggel 7 órakor keltünk útra. Egy repülőgép (saját hadseregünké) repült fejük felett Oroszország felé, délelőtt 11 óra felé láttuk visszatérni. Ezután majdnem minden nap láttunk egy-két repülőt a fejük felett, csodálatosképpen a mi hadseregünk felett orosz légi jármű nem volt látható. Délelőtt 10 órakor kereszteztek Horyniec¹¹⁵ vasúti állomást, délben 12-kor egy regényes fekvésű falu és görög *katolikus* kolostor, Radruż közelébe értünk, ahol két óra ebédpihenő volt rendelve. A faluból kijött néhány lengyel úrihölgy, lehetetlen kinézetű ételekkel kínálva bennünket; legalább a tejet és kenyeret örömmel elfogadtuk.

A délutáni menet szép hegyes-völgyes úton vezetett. Egy kis patak feletti hidat egy automobil összerombolt, én kaptam parancsot ezt rendbe hozni, s a tűzértséget és traint a patakon átsegíteni. Este 6-ig dolgoztunk, amíg a következő csapat, a 25-ös Pionierabteilung fel nem váltott. Innen azután egyedül marsoltam 50 emberemmel az ezred után, csakis az irányt tudtam körülbelül, hogy merre mentek, s a falu nevét, ahol éjjel lesznek. Térképem nem volt, s így inkább csak ösztönöm és a lábnyomok után haladva, szerencsésen este 9-re meg is találtam az ezredet Dębiny¹¹⁶ faluban. Érdekes út volt ez. Sűrű erdőben, mocsaras vidéken,¹¹⁷ egyedül bolyongva 8–10 km-re az orosz határtól minden óvintézkedést megtéve marsoltam. Legényeimmel együtt igen harcias kedvben nagyon örültünk volna, ha egy kozák járőr valahogy belénk botlik, sajnos azonban – habár útközben minden házat, bokrot kikutatunk – nem zavart senki.

Tekintettel a legénység kimerült állapotára, s az ismét lemaradt szekereinkre, 24-ére nem kaptunk továbbnyomulási parancsot, tehát Dębinyben maradtunk. Én délután a közelfekvő hidakat és utakat szemlélttem meg. Ezen a vidéken a lakosság már mindenütt kozák pusztításokról beszélt, a szomszéd kis mezőváros tényleg porig volt égetve. Egyik századunk egy kis erdőben talált egy kozák lándzsát, amit nagy gaudiummal¹¹⁸ hoztak haza. Félelmetesnek kinéző szerszám, kb. 3 méter hosszú, egészen öntött vasrúd (belül üres), igen erős acél három élű (Dreikant) hegygel. Későbbi ütközetekben láttuk és hallottuk, hogy egy igen ügyetlen fegyver, amellyel könnyű elbánni. A szomszéd faluban lévő huszárjaink közül aznap egy őrmester által vezetett patruiel tényleg szét is ugraszott pár kozákok.

Hajnalban ki lettem küldve a szomszéd falunál, Jezkov-Ogrodná¹¹⁹ egy hidat építeni. Javában dolgoztam, mikor egyszerre 8 óra 30-kor a falubeli csapatokban nagy készülődést vettünk észre, s hallottuk, hogy telefonice Divisionsalarm¹²⁰ lett elrendelve. Rögtön abbahagytam a munkát, s siettünk haza Dębinybe, ahol az ezred már útra készen állott. Elmarsoltam arra a helyre, ahol az egész 27. gyaloghadosztályom gyülekezett. Engemet az ezredes az utolsó falunál – ameddig a telefonvezeték tartott – hátrahagyott, hogy az érkező további parancsokat az ezred után vihessen. Ott maradtam tehát egyedül, a telefonállomásnál. Végre körülbelül egy órai várakozás után leirhattam jelentési blokkomba az érkező parancsot, mely szerint az egész 27. divisio azonnal elindul: a parancsban előforduló helységnevekből következtetni lehetett, hogy szándékunkban van ma az orosz határt átlépni. Határozott, áttekintő parancsokat az egész hadjárat alatt soha sem kaptunk, a brigádérostól lefelé mi tulajdonképpen soha sem tudtuk, hogy mi történik körülöttünk, csak mentünk, ha ellenséggel találkoztunk, összeverekedtünk. Ez a nagy titoktartás bár a hemzseggé kémek miatt talán indokolt volt, de minket igen sokszor és méltán elkedvetlenített, különösen, mikor egy ízben szépen győztünk, s annak dacára visszaparancsoltak, s csak hetek múlva tudtuk meg, hogy miért.

¹¹⁴ Radruż: ma falu Lengyelország területén, lengyel határfalu Ukrajna felé.

¹¹⁵ Ma Lengyelországban, az ukrán határnál lévő egyik település.

¹¹⁶ Dębiny: település, ma Lengyelország területén Horynec-től északra.

¹¹⁷ Ma ezen a területen a Mazovia Nemzeti Park (Mazowiecki Park Krojabrazow) található.

¹¹⁸ Gaudium: öröm, vígasság. (lat.)

¹¹⁹ Jezkov-Ogrod: helyesen Jacków-Ogród, település ma Lengyelországban.

¹²⁰ A hadosztály riadója. (ném.)

A telefonparancsot tehát zsebre vágva a lovacskámnak egy cukrot nyomtam a szájába, s azután vágattam az ezred után. Körülbelül fél óráig tartó galopp, és közben utolértem őket, átadva a parancsot, az egész brigade rögtön elindult; én, hogy szegény Vilmám kihajthassa magát, gyalog.

Minél jobban közeledtünk a határhoz, annál inkább lehetett látni a betörő orosz lovas patrouillők pusztításainak nyomait. Egy elég csinos 5–6000 lakosú városkában (Lubycza¹²¹) majdnem valamennyi ház a város kerületén fel volt gyújtva, a vasúti állomás, a városon kívül fekvő gyárak és majorok kifosztva, telegráf elvágva stb. A faluban csupán kaftános zsidókat lehetett látni, akik gyufát osztogattak szét az embereink között, hogy mi is gyújtogassunk Oroszországban, s nagyban éljeneztek minket, magyarokat. A gyufákat, ha nem is ilyen célzattól, de szívesen fogadtuk, mert ebben állandóan nagy volt a hiány.

Este 7 óraker Żurawica¹²² falunál egy szép főúri kastély parkja¹²³ mögött kikanyarodva szemben állottunk az orosz határral, előttünk körülbelül 2000 lépésnyire volt egy lapos domb tetéjén egy fenyőerdő, mely a határt képezte. A kastély mögötti réten egy óra pihenőt tartottunk, menázsikiosztást. Érthető izgalommal néztük ezt a fenyőerdőt, s elfeledve, hogy majdnem 12 órát marsoltunk, alig vártuk már a percet, amikor átléphetjük a határt. Este 8-kor útnak indultunk. Nekem a Pionierabteilunggal ezúttal hálátlan és kellemetlen szerep jutott. Én képeztem az ezred utóvédjét a szekerek után, volt tehát dolgom a kátyúba jutott, felfordult, vagy elakadt szekerek kíségetésével. Éjjel 11 óraker elhaladva egy fekete–fehér–narancssárga határoszlop mellett orosz földre leptünk, igen emelkedett hangulatban.

A szekerek mögött csak igen lassan tudtunk előrejutni, az ezredtől ennek következtében elszakadtunk, s amikor oldalról jöve egy egész tüzérezred előttünk keresztbe marsolva elzárta egy időre az utat, az összeköttetést az ezreddel teljesen elvesztettük. Egész éjjel bolyongva, kérdezősködve végre hajnali 3 óra körül egy ezredestől véletlenül megtudtam, hogy az ezredem Majdan Górnyn¹²⁴ falu felé vonult. Reggel 5 óra felé végre egy szép völgybe jutottunk, melynek végén látszott Majdan Górnyn templomtornya. A falu elé érve felejthetetlen látványban volt részem. Tágas legelőn gyülekezett egy egész lovas hadtest egy altábornagy kommandója alatt. Körülbelül 10–12 000 lovas dragonyos, huszár, ulánus, lovas tüzér egy rakáson, gyönyörű látvány volt, éppen indulni kezdtek. Két oszlopra szakadva lovagoltak be Oroszországba, feladatuk lett volna egy nagyszabású betörés és felderítés. Szegények, mint utóbb hallottuk, rosszuk jártak, egy kisebb, rájuk nézve győzelmes ütközet után éjjel az orosz túzérség és lovasság rajtuk ütött, s szétszórta őket. Egyáltalán az egész háború alatt őszintén sajnáltuk lovas csapatainkat. Míg az egész orosz hadsereg, gyalogság, lovaság, tüzérség mind egyforma szürkés zöld ruhát viselt, a mi lovasaink tarka uniformisukkal messzire feltűntek, s azon felül különösen az első időben túlzott bravúrral támadtak mindenütt, pedig a mai modern löfegyverekkel szemben egy lovasroham hiábavaló vállalkozás. Mint magok a lovasisztek sajnálattal konstataáltak, békében igen kis gondot fordítottak a lovasság tűzharcban való kiképzésére, pedig erre lépten-nyomon szükségük volt. Ha már most pl. egy lovascsapat kénytelen volt lóról leszállva tűzharcba bocsátkozni, az oroszok rögtön konstataálhatták a ruhájukról, hogy ezek lovasok, tehát nem hivatásos lövészek, keveset is találtak, így azután az oroszok rendszeren nem rájuk tüzeltek, hanem a hátuk mögött levő lovakra, mire ezek rendszeren örült vágatásban eliramodtak, s a szegény dragonyosok otmaradtak ló nélkül.¹²⁵

Augusztus 26-án reggel 6 óraker megtaláltam az ezredet a falu túlsó szélén táborozva. Mialatt az ezredesnek leadam a jelentésemet, érkezett a Korpskommado parancsa.¹²⁶ Az ellenség előttünk

¹²¹ Lubycza: ma Lubycza-Królewska, Lengyelországban lévő város.

¹²² Żurawica: ma település Lengyelországban.

¹²³ Nem kastély, hanem egy tetszetős, első világháborús erőddé alakított épületegyüttes, amely viszonylag jó állapotban ma is megvan.

¹²⁴ Ma település Lengyelországban Tomaszów-Lubelskitől keletre.

¹²⁵ A 19–25-i események összefoglalása: A 34. gyalogezred története, 38–39. o.

¹²⁶ A parancs tartalma: a 34. kassai gyalogezred avatkozozon be 27. hadosztály a Podhorce községtől északra fekvő dombokon kezdődő harcaiba. Feladatuk az volt, hogy a véres harcokban kimerült 25. és 85. gyalogezredek felváltsák, amire délután került sor (lásd a továbbiakban). Uo. 39. o. Vö. továbbá: *Gerbert Károly*: A kassai VI. hadtest harcai 1914. aug. 25–30. A 4. hadsereg jobbszárnyának válsága a komaróvi találkozói csatában. Harcászati tanulmány a középső és felső vezetés szempontjából. M. kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1929. (passim)

kb. 500–600 lépésnyire egy előre elkészített állásban van. A VI. hadtest, élén a mi divíziónkkal megkezdi a támadást,¹²⁷ mégpedig azonnal, a konyhakocsik egy kisebb csapat őrizete alatt egyelőre hátramaradnak. Mivel az én osztagom az egész éjjeli kalandozásban teljesen kimerült, előtte való egész nap és éjjel jóformán semmit sem evett, az ezredes engemet rendelt a konyhák védelmére. Az ezred útra kelt, én pedig a kocsikkal egy kertben meghúztam magamat, s biztonsági őrköt felállítva, a legénységemnek felváltva megengedtem az alvást. Időközben gyorsan feketekávéfőzettem. Sokáig nem pihenhettünk.

Reggel 9-kor egy huszár hozta ezredesem parancsát, hogy a huszár vezetésével induljunk azonnal az ezred után. A huszár el is vezetett arra a helyre, ahol ő az ezredet tudta, időközben azok azonban már továbbmarsoltak. Ekkor, reggel 8 óra 15-kor hallottam az első ágyúlövést, ettől kezdve sűrű ágyúzás volt hallható, azonban még igen távolról. Az erdők mögött pedig nagy füstoszlopok emelkedtek. Szerencsére ott egy domb tetején találtam a brigadérosunkat, Urbarz generálist, aki megmutatta, hogy az ezred a Tomaszowo felé vezető országúton merre marsolt tovább, még éppen láthatam, amint az utolsó század eltűnt az erdőben. Arra véve tehát utamat, egy lejtőn ereszkedtem lefelé, mikor a szemközti hegyoldalon lévő erdőből egyszerre egy sortűz repült felém, ezt követte még két sortűz, de a golyók mind igen magasan süvítettek el fejük felett. Rögön átkiáltottam (az első lövések dörrénésére) a konyhák előtt lovagló Utczás hadnagynak, hogy siessen le velük a völgybe, mellé parancsoltam őrmesteremet egy rajjal kíséretül, magam pedig azonnal rajvonalba fejlődve nekimentem az osztagommal az erdőnek, ahol a lövések hangzottak. Időközben a tüzelés megszűnt, mire felértünk, az erdőben nem találtunk senkit. Valószínűleg egy kozák patrouille¹²⁸ lehetett, mely ijeszteni akart, s látva kifejlődésünket elvágtatott. Ezen epizód után tovább folytattam utamat a sűrű erdőben,¹²⁹ s nagy öröömre 10 óra körül rábukkantam Novák kapitányunkra,¹³⁰ aki a századával várakozott egy oda érkezendő tüzérvízóra. Csatlakoztam hozzá, legalább legényeim kissé kipihenhették magukat, időközben megérkeztek az elmaradt konyhák is. Ekkor már folytonos erős ágyú- és puskatüzelés hallatszott előlről, s helyünkről triaderrel jól lehetett látni, amint saját harcvonalaunk egy helyen visszavonul. Tényleg jött is arra egy ordonánc tiszt jelentéssel, hogy a harc folyik, saját balszárnyunk ellenben a nagy túlerővel szemben válságos helyzetben van, segítségre van szüksége. A brigadéros ezredünket személyesen akarta odavezetni, időközben azonban másunnal érkezett segély, s így az ezred tulajdonképpen céltalanul lett az erdőben ide-oda vezetve. Nekem sikerült végre őket délután 3-kor megtalálni, nagy örömmel adtam le a konyhákat, kérve a Regimentsadjutánt, hogy lehetőleg marsoljunk, hogy az ellenség, mely a túlsó dombokat megszállva tartotta, észre ne vegyen. Pacolowka¹³² helyiséget elhagyva láttuk először a háború borzalmas nyomait. Először csak elszórt fegyverek, torniszterek¹³³ mutatták, hogy úgy látszik, sebesültek mentek erre hátra, később már bevett dragonyos sisakokból, srappelnehüvelyekből lehetett következtetni, hogy itt már folyt a harc. Az első halott, akit láttam, egy 25-ös baka szép nyugodtan feküdt hason, mintha aludna, pár lépéssel odébb egy orosz, fél arcát elvitte egy srappelndarab, borzalmas látvány volt. Ezután lépten-nyomon feküdtek oroszok és mieink vegyesen, holtan és sebesülve. Láthattuk, hogy itt napközben egy igen heves csata dúlhatott, s [abból,] hogy az ellenséges elesettek a mieinkkel egy

¹²⁷ A hadtest feladata volt, hogy a 27. hadosztály harcába avatkozzék a Podgora (ma Lengyelország) központól északra fekvő dombokon. A 34. gyalogezred története, 39. o.

¹²⁸ Járőr. (fr.)

¹²⁹ Aznap tehát nem került az ezred harcba, mert a hadosztályparancsnokság tartalék gyanánt az ezredék arcvonala mögötti erdőben visszatartotta őket. A 34. gyalogezred története, 39. o.

¹³⁰ Novák Pál (1887–1937 u.) – eredetileg özdí váltóőr, majd vasgyári alkalmazott, 1909–1911-ben a kassai 34. gyalogezred altiszteje, 1914-ben ismét bevonul, de év végén, az itt leírt eseményeket követően szabadságot kér.

¹³¹ Werekhanie: ma település Lengyelországban, Tomaszów-Lubelskitől északra.

¹³² Pacolowka: helyesen Pańków, ma Lengyelországban, Tomaszów-Lubelskitől északra található település.

¹³³ Katonai hátizsák, málhaszák. (ném.)

helyen feküdtek, következtetni lehetett, hogy itt már kézitusára is kerülhetett sor. A legtöbb halott, különösen, akiket puskagolyó fejlövés ért halálosan, abban a helyzetben feküdt, ahogy a löveg érte. Pechünk volt, hogy éppen erre kellett vonulnunk, s így, még mielőtt magunk ütközetben lettünk volna, a háborúnak evvel a borzalmas hátterével kellett megismerkednünk. Sok emberemen meglátszott, hogy nem jól érzi magát, s magamnak is szükségem volt egy jó pohár konyakra, hogy belső egyensúlyom helyreálljon. Később már sokkal borzalmasabb képek is hidegen hagytak, az ember ilyen körülmények között hamar elfásul, a későbbi harcok után nyugodtan, sőt jókedvűen tudunk elmenni holtak és sebesültek között, sőt, sovány menázsinkat is nem egyszer ilyen környezetben költöttük el igen jóízűen.

Mikor az erdőből kiléptünk, voltunk tulajdonképpen a csata színhelyén. Míg a sűrű erdőben csak egy-egy holttestet láthattunk egyszerre, itt a síkságon élénk tárult az egész aznapi küzdelem eredménye, egy tágas hegyoldal krumpliföldekkel, tele emberi és ló hullákkal, fegyverrel, torniszterrel, s más hadiszerekkel. Közöttük a domb tetején a vitéz losonci 25-öseink lövészárkokból még adtak le néha egy-egy lövést a túlsó erdőben visszavonuló oroszokra, más részük pedig nyugodtan járt le a faluba vízért. Ekkor ért utol a parancs, hogy az egész nap harcban lévő 25. és 85. ezredet¹³⁴ mi, 34-esek váltsuk fel, azok hátravonultak az erdőbe pihenni, mi pedig elfoglaltuk az előkészített állásokat. Egy zászlóaljunk és az én osztagom a dombtető és az erdő között mint tartalék egy hajlásban foglalt helyet. Eközben a 25-ösök parancsnoka, Horváth László ezredes¹³⁵ (régi 34-es) elbeszélte a nap eseményeit. Amint az erdő szélét elhagyták, irtózatossággal és puskatűz fogadta őket, azt a dombot, amelyen most állunk, sűrűn orosz gyalogság védte. A mi bakaink rövid tüzelés után azonnal rohamra indultak, s kiverték onnan az ellenséget hosszas és borzasztó veszteséggel járó verekedés után. (A 85. ezredből egy délelőtt alatt elesett hat tiszt. Köztük két kapitány, akik két nővért bírtak feleségül.) A 85. ezred egyik gépfegyver-osztaga volt különben kritikus helyzetben. Hadnagy Domokos kapitány¹³⁶ maga beszélt el nekem, hogy reggel 8-tól délután 3-ig volt az ő géppuskás osztaga orosz gépfegyvertűzben anélkül, hogy fel tudta volna fedezni az orosz gépfegyver állását. Elvesztett hat embert, majdnem az összes lovát, míg végre egy 85. patrouille rájött, hogy egy szalmakazal közepéből lönek, nem látszott ki csak a cső vége. Egy merész altiszt odalopózva felgyújtotta a kazlat, úgyhogy az egész orosz gépfegyver-osztag ott veszett; másnap láttuk ezt a helyet nyolc megszenesedett holttesttel. A helyzetünk ezen a térségen nem volt valami kellemes. Tekintettel arra, hogy az orosz tüzérség egész nap erre a darab földre lőtt, tehát a távolságokat stb. pontosan tudta, tartani lehetett attól, hogy éjjel srapnelekkel rövid idő alatt összelöhet mindnyájunkat. Az őrizetemre bízott 30 orosz hadifoglyot elhelyezve ledőltem embereim közelében, Kovács Ferenc kapitány¹³⁷ mellé, azonban egyikünk sem tudott nagyon aludni, felváltva figyeltük a túlsó dombot, ahonnan minden percben várhattuk az orosz tüzértámadást. 10 óra körül megjöttek a tábori konyhák, levest, marhahúst hoztak, nem nagyon volt étvágyam. Az oroszok éjjel hál' Istennek békét hagytak, úgy látszik, szintén sokat veszthettek.

Végre egy végtelennek tetsző éjjel után virradni kezdett, ekkor láttuk csak tulajdonképpen, hogy milyen kellemetlen helyzetben töltöttük az éjt, elesettek és nyöszörgő sebesültek között, környezve az orosz csataterék karakterisztikus szagától: krumplivirág illat keverve erős bagaria bőr szaggal, mely az oroszok kitűnő bőr felszerelését jellemzi. A reggel még érkező foglyokat gondosabban szemügyre véve láttuk, hogy milyen kitűnően vannak az oroszok felszerelve. Bőrszíjazatuk, csizmák, táskáik prima bagariából, egyéb holmijaik is mind elsőrangú anyagból, s nagyon praktikusan készítve. Ebből is és általában harcmódorukból is lépten-nyomon látni lehetett, hogy milyen óriási előnyt nyújt egy néhány évvel ezelőtt harcolt háború (az orosz–japán háború) tanulsága. Az elfogott tisztek holmijai között is sok érdekes dolgot találtunk. A tisztí térképtáskákban a szokásos jelentési blokkok és egyéb szolgálati iratok között térképeket találtunk, de ezek nem valami pontos, elsőrangú reprodukciók voltak, azután majdnem mindegyikében egy több oldalra terjedő írást, végrendelet-féle lehetett, s egy orosz–magyar szótárt, illetve beszélgetési füzetet, 1913-ban

¹³⁴ 85. ezred: az 1883-ban alapított, lőcsei székhelyű cs. és kir. 85. sz. „von Gaudernak” magyar gyalogezred.

¹³⁵ Közelebbit nem tudunk róla.

¹³⁶ Közelebbit nem tudunk róla.

¹³⁷ Kovács Ferenc (1884–1937 u.) borsodnádasi kisbirtokos, 1906–1908-ban a 34. gyalogezred szakaszvezetője, 1914-től csendőrkapitány.

lett kiadva Szentpéterváron. A mondatok magyarul voltak írva tökéletesen helyes ortográfiával,¹³⁸ azután a kiejtés oroszul. Az oroszok úgy látszik komolyan foglalkoztak egy észak-magyarországi betörés tervével, mert az összes konverzációk¹³⁹ a füzetben erről szoltak, pl. „Merre vezet az út Mező Laborcra?” „Ez a város Gálszécs?”¹⁴⁰ „Mikor megy a vonat Miskolcra?” stb. – Több tisztí táskában női fénykép is volt, az egyikben egy megcímezett boríték, benne egy levél és 5 db papírrubel. A táskák tartalmát beszolgáltattuk a Korpskommandónak. Az oroszoktól elszedett kitűnő fejszékkel és ásókkal igen jól kiegészítettem osztagom felszerelését.

Délelőtt 9 óra 30-kor jött a parancs, hogy a tegnapi tervezett előrenyomulást Werechanie falu felé megkezdjük. Elindultunk, részben azon az úton, amin tegnap már haladtunk. A falu elé érve az erdőben¹⁴¹ kifejlődött az előrenyomulásra legelőnyösebb rajvonal alakzattá, mert biztosan vártuk, hogy a faluból tüzzel fogadnak. Ez azonban nem történt [meg]. Zavarás nélkül nyomultunk előre délután 4-ig, tőlünk jobbra, balra, ameddig csak látni lehetett, mindenütt előrenyomulásunk volt észlelhető. 4 óra körül a Zwiartów falu¹⁴² feletti magaslatra érve Pump János főhadnaggyal (a későbbi nemzeti hadseregben a Barlay ezredes, majd tábornok nevet viselte)¹⁴³ együtt félbalra, körülbelül 5–6000 lépésnyire egy dombtetőn ellenséges mozgolódást vettünk észre. Rögtön megállottunk, takarva a domb mögött, s triadereinkkel kitűnően láthattuk, hogy ott orosz tüzéség helyezi el ágyúit, s irányítja a tőlünk jobbra látható saját csapatainkra. Annál kellemetlenebb volt ez a dolog, mert pár perccel előbb jött a parancs, hogy minden csapat ott, ahol van, egy órát pihen s étkezik (a konyhák mögöttünk elég közel követték) – erről persze most szó sem lehetett. Eppen nálunk tartózkodott az ezredes és a brigadéros is, küldtek egy ordonánc lovasat a völgyben marsoló ütegünkhöz, hogy azonnal jöjjenek ide fel, s vegyék tűz alá az ellenséges tüzéséget. Az oroszok azonban megelőzték, bámulatos gyorsasággal megkezdték a tüzelést a mi balszárnyunkra, s a dombtól már azelőtt lemarsoló félben lévő csapatainkra. Az első srapsnelek jóval fejünk felett zúgtak el, azonban előre látható volt, hogy rövid időn belül reánk kerül a sor. Lovainkat egy szalmakazal mögé állítva úgy-ahogy egy árokban elhelyezkedtünk. A velünk lévő nem kombattáns elemek – mint a *Regimentsmusik*,¹⁴⁴ s a legtöbb tisztí legény – az első srapsnel után a hátulsó dombok mögé futottak, s csak másnap jöttek ismét szemeink elé. Pár perc múlva a srapsnelek már közvetlen felettünk robantak szét. Nagyon kellemetlen percek voltak ezek. Embereim nyugtalanul mozgolódtak, keresve jobb takarást, csak nagy nyugalommal s hidegvérrel sikerült a rendet fenntartanom.

Ekkor vagy két Lage¹⁴⁵ (8 lövés) után láttuk, hogy az ellenség, úgy látszik, tovább is ezt a pontot szándékszik tűz alatt tartani. Bevártam a következő szünetet (amit két-két sorozat között az ágyuk újratöltése s igazítása enged), s körülbelül ötven lépést előrerohanva egy lóherésben relatíve kedvezőbben helyezkedtem el osztagommal. Ekkor jön vágatva egy huszár, hogy a jobb oldalunkon lévő erdőben egy szakasz orosz gyalogság van felénk előrenyomulóban. Mivel én voltam az erdőhöz legközelebb, rögtön arra vettem frontot, s a fegyvereket előre 300-ra beállítva vártam ezt az ellenséget. Ez által ugyan abba a kellemetlen helyzetbe jutottam, hogy most az előbbi orosz srapsnelek oldalról repültek felénk, de hát mást nem lehetett tenni. Vártunk sokáig, végre az erdőből előbukkant egy osztrák Landwehr század. Kérdőre vonva a huszárt, hebegve vallotta be, hogy ő minden bakát, akinek nincs magyar nadrágja, ellenségnek tartott. Szomorú dolog, hogy ilyen előfordulhat, mert ha ez az epizód éjjel történik, okvetlen megnyitom a tüzet az erdő szélére, mihelyt ott mozgás hallatszik. Ezenközben pedig a srapsnelek szakadatlanul repültek közénk, megfoghatatlan módon mi veszteséget nem szenvedtünk, annál többet a völgyben lévő csapataink. S a mi tüzeink még

¹³⁸ Helyesírással. (lat.)

¹³⁹ Társalgás, beszélgetés (lat.), itt: párbeszéd.

¹⁴⁰ Gálszécs: Zemplén vármegyei település, ma Sečovce, Szlovákiában.

¹⁴¹ Tí. a Pawlówka melletti erdőben.

¹⁴² Ma település Lengyelországban, Werechaniétől északra.

¹⁴³ Barlay (Pump) János, vitéz (1882–1963) címzetes tábornok (vezérőrnagy). 1902-től hadnagy, 1914-től főhadnagy, a kassai 34. gyalogezred IV. zászlóalja géppuskaosztágának parancsnoka, 1918-ban különböző hadosztályoknál mesterlövészként századparancsnok. 1926–1929 között a pécsi gyalogezred zászlóaljparancsnoka, 1929–1931 között leveinte-parancsnok. 1931-ben ezredparancsnok, 1938-tól vezérőrnagy. 1942–1944-ben a bácskai Vitézi Szék Kapitánya.

¹⁴⁴ Itt: az ezredzenekar (ném.) tagjai.

¹⁴⁵ Lage: sortűz, sorozat. (ném.)

mindig nem nyitották meg a tüzet. Többszörös sürgetésre a tüzérkapitány visszaüzent, hogy nincs meggyőződve, vajon nem saját tüzérésgünk-e az, amelyik lő? Később pedig, hogy még nincsen készen a megfigyeléssel. Végre egy órai késelem után hallatszott az első lövésünk, utána azután a rendszeres tüzelés, amely magára vonta az orosz ágyúk egy részét, sok kárt azonban egymásban már nem okoztak, mert időközben besötétedett, s így a tüzelés minden oldalról megszűnt, csupán a mellettünk rommá lőtt Zwiartów falu lángolt hatalmasan. Ez a másfél óra, amit sűrű srapelmu-zsika mellett töltöttünk – hál’ Istennek veszteség nélkül – mindnyájunk számára igen jó iskola volt. Éjjelre ott, a dombtetőn elsáncoltuk magunkat, 10 óra felé megjelent a konyha, s egy csésze forró kávé mellett jókedvvel tárgyaltuk a lefolyt eseményeket.¹⁴⁶

Augusztus 28-án reggel gyönyörű napra ébredtünk nem sejtve azt, hogy mi vár reánk ezen a napon.¹⁴⁷ Reggel 6 órakor jött a parancs, hogy az ezred forduljon azonnal vissza, s támadja meg az oroszok egy csapatát, melynek háta mögé sikerült befurakodni. Ti, a jobbszárnyunkon harcoló miskolci 15. hadosztály¹⁴⁸ az oroszok egy éjjel rejtkehelyről megtámadták, amidőn azok gondtalanul a kellő biztosítás hiányában táboroztak Pukarzóv¹⁴⁹ helységénél, az egész Divíziót tönkreverve szétugrasztották, s az ezáltal a harc vonalunkban keletkezett nyíláson a hátunk mögé betört két orosz gyalogezred (a 151. és 152. számú) a tüzérésgel együtt. Nehogy ezek a mi hátul menetelő tré-nünkben kárt tehesse, lettünk mi, a 34-esek odaküldve.¹⁵⁰ Szegény 15. Divisio katasztrófájának színhelyét öt nappal ezután láttuk, borzalmas látvány volt. Parancsnoka, báró Wodniansky altábornagy, vezérkari főnöke, gróf Christalmiegg őrnagy¹⁵¹ látva menthetetlenül reménytelen helyzetüket, öngyilkosságot követtek el.

Marsoltunk tehát visszafelé a már pár nap óta ismert gyűlöletes werechaniei erdőben. Én a IV. zászlóalj végén Pump főhadnagy gépfegyver-osztaga mellé voltam beosztva. Az erdőbe érve óriási tüzelés lármája hallatszott közvetlen közelből, de a sűrűség miatt tájékozódni nem lehetett. A sok vízmosás és szakadék miatt, melyeken a Masch.Gew.Ab^t.¹⁵² lovai miatt csak nehezen haladhattunk előre, teljesen elvesztettük az összeköttetést az előttünk menetelő századdal, s Pump főhadnaggal bolyongtunk az erdőben a lövések irányában, remélve, hogy mielőbb tisztázódni fog a helyzet.

Egyszerre egy domb mögött haladva ismét fülsiketítő puskatűz hallatszott balra és előre tőlünk, de az volt a legborzasztóbb, hogy nem tudhattuk, vajon saját vagy ellenséges lövöldözés-e ez. Akkor még nem ismertük az orosz fegyver és a mi fegyverünk hangjának különbségét. Egy percre megállottunk, én felkúsztam az előttünk lévő dombra, de hasztalan, látni ott sem lehetett semmit, tovább szaladtam oldalt úgy ötven lépésre, szinte eredménytelenül. Erre újból mindnyájan felkerekedünk, az óriási zaj miatt beszélni nem lehetett, jelekkel megértettem magamat Pump-pal, s indul-tunk előbbi irányunkban tovább. Végre mint egy megváltás, feltűnt előttünk az erdő szélé, s az előtt vagy 60–80 lépésre feküdt néhány 85-ös baka egy tartalékos kadéttal, s tüzeltek egy falu irányába, amelynek innen csak a tornya látszott. Embereimet még az erdőben rendes rajvonalba formálva előrohantam velük a 85-ös vonalba, ott egy kis árok mentén elhelyezkedve s orientálva magamat parancsot adtam a tüzelés megkezdésére. Szép nyílt terep feküdt előttünk, kb. 800 lépésnyire egy falu, Podhorce,¹⁵³ előtte vagy 200 lépésre mély árok, tele orosz gyalogsággal, amely az erdőből előretörésünkkor élénk tüzzel fogadott. Pump főhadnagy gépfegyvereit tőlem jobbra elhelyezve tűz alá vettük az árok felső vonalát. Az oroszokat jó triadereink dacára is alig láttuk. Mélyen az árokba húzódva, kítűnő uniformisuk nagyon megnehezítette számunkra a célzást. A 85-ös kadét átkiáltott hozzám, hogy a 800-as Aufsatzal¹⁵⁴ lő; megpróbáltam, de golyóink mind messze hátul csapódtak

¹⁴⁶ A 27-i események összefoglalása: A 34. gyalogezred története, 39. o.

¹⁴⁷ Ez a nap volt „az ezred tulajdonképpeni tűzkeresztségének napja”. Az események leírását lásd: uo. 39–42. o. is

¹⁴⁸ A miskolci állomáshelyű cs. és kir. 15. gyaloghadosztály.

¹⁴⁹ Ma település Lengyelországban a Rachanka folyó partján.

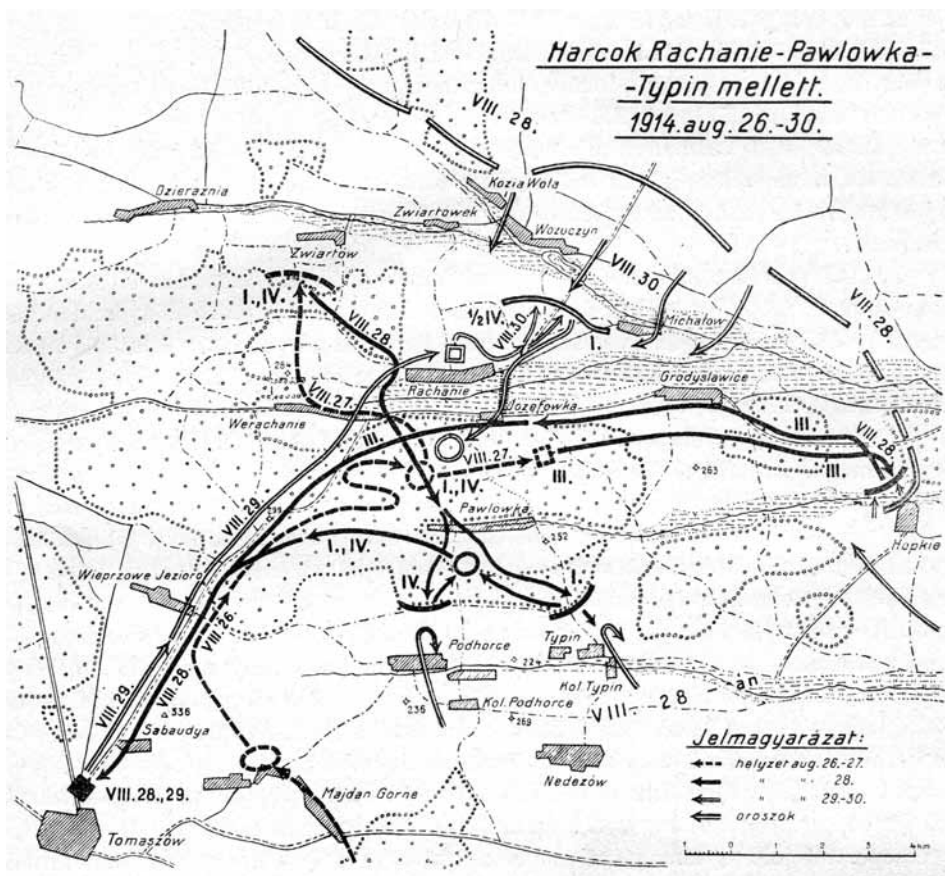
¹⁵⁰ A hézag betömésére nemcsak a 34. gyalogezredet, hanem a 27. hadosztály ezredeit is – visszafordítva azt az északra tartó előrenyomulástól – rendelték. A 34. gyalogezred a Rachanie melletti mocsáron áthaladva, déli irányba tartott, s a Pawlów melletti erdőbe vonult be. A 34. gyalogezred története, 39. o.

¹⁵¹ Wodniansky von Wildenfeld, Friedrich Freiherr von, báró (1856–1914) cs. és kir. altábornagy. Az őrnagyról nem tudunk közelebbit.

¹⁵² Maschinen Gewehr Abteilung: géppuskás osztag. (ném.)

¹⁵³ Podgorce: pontosabban Podgóra, település ma Lengyelországban, vö. a 129. jegyzettel.

¹⁵⁴ Irányzékkal. (ném.)

be, kommandíroztam 600-at, ez jó volt, hallottam legényeim örömét, amint egymásnak átkiabáltak: „Treffer”,¹⁵⁵ ha egy muszkát eltaláltak. Az orosz tűz bennünk nem sok kárt okozott, a golyóik mind túl magasan repültek, sajnos azonban ennek dacára talált néhány. Még az előreszaladásunk alatt elesett egy derék emberem, Jénei, vasgyári munkás.¹⁵⁶ A mellén és hasán ment keresztül egy golyó, rögtön összeesett, s mikor este keresésére mentünk, láttuk, hogy utólag még egy srapelhüvely mindkét lábát összetörte. Mellettem megsebesült egy emberem, észre sem vette, csak azon panaszkodott, hogy elszibbadt a karja, nem tudja a puskát fogni, odanézek s látom, hogy a jobb vállából csurog a vér. Egy másiknak a bal kezét s mellét lőtte át egy golyó, még egy súlyos mellsebesültem volt, a többi könnyű kéz-, vagy lábsebek.

Mindenek dacára legényeim gyönyörűen viselték magukat, az első izgalomban ugyan sokszor kellett rájuk szólnom, hogy spóroljanak a patronnal (minden Pioniernál csak 40 patron van, később azonban a halottaktól s sebesültektől elvéve mindegyik ellátta magát 100–200 db-al). Később az első izgalmon túlesve oly nyugodtan, mondhatnám kedélyesen tüzelünk, mintha Kassán a hliniki lőtéren lennénk éles lögyakorlaton. Nagy örömömre láttam, hogy a jobbszárnyunkon egy 85-ös század jön ki az erdőből. Rögtön odaküldtem a kapitányhoz egy emberemet, az állandóan mellettem tartózkodó ordonáncomat, Jeszenszky nevű diósgyőri vasesztergályost,¹⁵⁷ hogy tájékoztassa a

¹⁵⁵ Treffer: (teli)találat. (ném.)

¹⁵⁶ Közelebbit nem tudunk róla.

¹⁵⁷ Közelebbit nem tudunk róla.

mi helyzetünk felől, s egyúttal kértem, hogy a századdal vonuljon egyenesen a falu jobb széle felé, hogy így az oroszokat körül foghassuk. A kapitány így is tett. Az ordonáncom pedig ellenséges tűz közepette odaszaladt hozzám, leadta jelentését, szépen visszajött, közben meg-megállt beszélgetni pár szót, rágyújtott, visszafeküdt mellém, s nem érte egy golyó sem. Óriási gyönyörrel láttuk, hogy az oroszok kezdenek egyenként az árokból visszaszaladni a falu felé.

Éppen készültem inteni a jobb szélső Schwarmom¹⁵⁸ felé, hogy közelebb rohanunk az oroszokhoz, a jobbszárnyról kezdjek meg az előrenyomulást, mikor egy újabb, s ránk nézve könnyen végzetessé válható epizód más irányba terelte figyelmemet. A bal szárnyamon lévő altiszt ugyanis átkiált: „Főhadnagy úr! Bal oldalról egész közélről egy csomó muszka rohan felénk!” Felugrom, s látom, hogy tényleg, egy csoport, körülbelül 50–60 orosz gyalogos az erdőből körülbelül 200 lépésről rohan a balszárnyunk felé. Rögtön felállítottam a tőlem jobbra fekvő rajvonalból körülbelül 15–20 embert, magam is egy elesett fegyverét felragadva Frontot [sic!] csináltunk ez ellen az új, közvetlen ellenség ellen, figyelmen kívül hagyva, hogy most már az előbbi ellenségünk oldalról összelöhet bennünket, de hát sok választás nem volt. Nagy csodálkozásomra azonban az a hatvan orosz nem ellenséges szándékkal közeledett, hanem amint meglátták fegyvereinket, sapkáinkat, s kezüket lóbálva jöttek felénk olyanféleképpen, mintha megadni készülnének magukat. Örömmel kiáltottam ezt át Pump főhadnagynak, ő is előrohant, elővigyázatból azonban egy gépfegyvert odahozatott, s felállította ez ellen a muszka csoport ellen. Mikor kb. 50–60 lépésnyire lehettek, ismétetlen rájuk ordítottunk németül és tótul, hogy tegyék le a fegyvert a földre, s hogy mint hű lengyelek, jöjjenek át hozzánk. Meg is állottak, s tétováztak. Mi kész fegyverrel, mindenre elkészülve vártunk, mert már előzőleg hallottuk, hogy az oroszok megadást színélve szoktak néha közeledni, hogy azután közvetlen közélből ránk tüzelhessenek.

Egynehányan kezdtek már lerakni a fegyvert, amikor egyszerre hátul az erdőből utánuk rohan egy tiszt, s revolverrel s bottal a kezében rájuk ordítva kényszerítette őket, hogy újból fegyvert ragadjanak. Tényleg, újra lehajoltak fegyvereikért, s már többen emelték puskacsőveiket felénk irányozva. Ezt azonban már nem vártuk be. Összenézve Pumpmal rögtön tüzelést vezényeltünk, s pár pillanat múlva láthattuk örömmel, hogy mi vagyunk a helyzet urai. Ilyen közvetlen közélből gépfegyver- és puskatűzzel elárasztva az orosz csoport képtelen volt fölénk kerekedni, sokan lőttek ugyan ránk, de eredmény nélkül. Az egész sűrű csoportjuk rögtön földre vágta magát, csúszva igyekeztek a krumpli között tovább iramodni, az én bakáim nagy gaudiumára, akik, mint egy körvadászaton a nyulak után, puffogtattak rájuk hangos kiabálással. Az egész irtózatos kavarodásukból alig egy-kettőt láttunk fegyver, sapka nélkül a fáluba berohanni, a többi ottmaradt. Este egy szanitéc altiszt jött újságolni, hogy egy helyen 58 elesett és súlyosan sebesült muszka fekszik, ezek voltak a mi szegény ellenfeleink. Ha lelővik az utánuk rohanó tisztjüket, bizony jobban jártak volna.

Ezen izgalmas jelenet után visszarohantunk előbbi állásunkba, ahol újabb kellemetlen meglepetés várt reánk. Az ottmaradt emberek kiabálták felém: „Főhadnagy úr, hátulról is tüzelnek reánk”.

Megdöbbenve láttam, hogy tényleg, az erdőből, ahonnan mi kijöttünk, sűrűn repülnek a golyók közénk, két emberem a hátán már meg is sebesült. Meg voltam győződve, hogy ez a lövő csapat saját hadseregünk béli lehet, azért kiabálni kezdtünk hátrafelé és sárga zászlóval integetni (a mi saját csapatunk ismertető jele), de hasztalan, végre egy emberem önként jelentkezett – Holló Andrisnak¹⁵⁹ hívták –, s a legnagyobb ellenséges tűzben, felkapva a sárga zászlót, rohant kiáltozva az erdő felé. Tényleg az eperjesi 67. ezred¹⁶⁰ legénysége volt az erdőben, akik – nem tudni ijedtükben vagy rosszakarattal – lövöldöztek ki az erdőből, nagy fejtelenség uralkodott ott közöttük. Holló visszajött (bátor tettéért előterjesztettem előléptetésre), de a hátulról való tüzelés még mindig nem szűnt meg teljesen. Mivel láttam, hogy a velünk szemben volt oroszok a falu felé voltak visszavonulóban, ahol az előbb említett 85. század karjai közé futottak, s főleg, mivel a municióm fogytán volt, visszavonultam az erdő széléig. Pump főhadnagy követett oda, patronokkal kisegített, s ott pár percig pihenve megbeszéltük további tennivalóinkat. Helyzetünk nem volt kellemes, mert körülbelül fél óra óta az orosz tüzérség is tűz alá vette az erdő vonalát, s elég sűrűn hullottak a srapsapok a fák közé. Legfőképpen azonban a hátunk mögött dúló fejtelenség aggasztott. 67-es, 85-ös bakák

¹⁵⁸ Raj. (ném.)

¹⁵⁹ Holló András: a kassai 34. gyalogezred káplárja (1914–1915).

¹⁶⁰ Az 1860-ban alapított, eperjesi állomáshelyű cs. és kir. 67. sz. „Kray báró” magyar gyalogezred.

tolongtak, lövöldöztek az erdőben, félni lehetett, hogy ez a fejtelenség a mi embereinkre is átragad. Óriási megkönnyebbülésünkre nemsokára 34-es kiabálásokat, ismerős hangokat hallottunk, s a nagy zűrzavarból előretör ezredünk egy százada Mikoletzky kapitánnyal¹⁶¹ az élén, maguk előtt hajtva a csürhe, tót 67-es bandát, s végre előkerült egy pár 67-es tiszt is. Mindenkit, aki nem 34-es, hátrazavartunk, s mi rendet csinálva embereink között, elfoglaltuk további támadásra készülve az erdő vonalát.

Erre azonban már nem került sor; bal oldalról kb. 4–500 lépésre láttuk, hogyan futnak ki az oroszok az erdőből. Pump gépfegyverei azonnal működni kezdtek, erős pusztítást okozva az oldalra futó oroszokban. Mivel az orosz tüzéség is eltávozott, mi is abbahagytuk a tüzelést, behúzódtunk az erdőbe, szétküldve patrouilleket az ezredet keresni, egy kicsit pihentünk. Szerencsére hamar megtaláltuk az összeköttetést ezredünkkel, s onnan azt a parancsot kaptuk, hogy pihenjünk tovább az erdőben, s este 5 óraker zárkózzunk az ezredhez. A tábori konyháknak persze híre nem volt, pedig jól esett volna egy kis ebéd e nagy izgalmak után. Az erdőben rendbe szedtük magunkat. Sebsültjeinket bekötöttem, küldtünk szanitéckatonákat, s elvitettük őket a segélyhelyre. Közben a járőrök megjelentek, hoztak foglyokat, köztük egy őrmestert, mellén az orosz–japán háborúban szerzett vitézségi éremmel.

Mialatt mi az erdő szélén harcoltunk reggel 8-tól 11-ig, szegény ezredem többi részének ugyancsak szintén kijutott a küzdelemből. Már az erdőben talákoztak orosz gyalogsággal, irtozatos küzdelem dült, az oroszok egy része a fák tetejéről lövöldözött, sőt, egy gépfegyvert is találtak embereink a fa tetején, az erdőn túli magaslaton pedig erős orosz gyalogság volt beásva Typin és Pawlówka falu¹⁶² közelében. Lindner őrnagy zászlóaljával egy bravúros támadással nekirentott a magaslatnak, s kibontott zászlóval az élén, szuronyrohammal kiverte az oroszokat onnan. Lindner őrnagy ezért megkapta a vaskorona-rendet,¹⁶³ Wendrinszky főhadnagy,¹⁶⁴ aki a zászló mellett küzdött, s a zászlótartó kadét szintén ki lettek tüntetve. A III. Bataillon Marzsó alezreddessel Hopkie falu¹⁶⁵ közelében verekedett. Végeredményben sikerült ezredünknek két orosz gyalogezredet az erdőből kiverni, de sajnos óriási áldozatok árán. Az ezredből elesett három tényleges és több tartalékos tiszt és kadét, igen sokan súlyosan megsebesültek, köztük Zsedényi kapitány,¹⁶⁶ aki haslövessel orosz fogságba is került. Századonként volt 10–15 halott, s 40–50 sebesült. Az elesett három aktív tiszt volt baróthi Bede Zoltán kapitány,¹⁶⁷ a 11. század parancsnoka, több sebből vérezve még mindig előrerohant, amíg egy srapelhüvely fején nem találta; Wache főhadnagy¹⁶⁸ szakaszával túlnyomó orosz erő közé rohant, golyótól találva felbukott, mire az oroszok reávetették magukat. Azt hittük, hogy fogságba került, hetekkel később kaptuk pozitív halálhírét. A harmadik hősiessen elesett lovag Lindner Róbert zászlós volt, Lindner őrnagy fia, ki fiatalabb öccsével, Sándorral¹⁶⁹ együtt augusztus 1-jén lett a kassai kadétiskolából ezredünkhöz beosztva. Az erdőből kirohanva, szakasza előtt egy srapel fején, mellén találta. A legénység páratlan vitézséggel harcolt, többen vitézségi érmet kaptak, többek között egy szakaszvezető, ki sebesült kapitányát sűrű golyózápor között a hátán vitte ki a harcvonalból. A különböző érdekes, bátor és hősies tettekről, miket a borsodi–abaúji bicskás legényeink elkövettek, köteteket lehetne írni. Valóságos szenvedéllyel rohantak szuronyrohamra, sokan a szuronyt a fegyverről levéve, s jobb kezükbe kapva mint egy kést, mentek neki az oroszoknak.

Délután 5 óraker jött a parancs, hogy pihent csapatok jönnek az első vonalba, mi pedig visszavonulunk Tomaszowo felé pihenni. Kínos éjjeli mars volt ez, étlen-szomjan. Először ismét a

¹⁶¹ Több adatot nem tudunk róla.

¹⁶² Ma Lengyelországban található települések, az előbb említett Podhorcétól keletre, illetve északkeletre, a három település egy háromszöget alkot. Az erdő Typin és Pawlówka között ma is megvan.

¹⁶³ Pontosabban a rend III. osztályát. Lásd: A 34. gyalogezred története, 41. o.

¹⁶⁴ Wendrinszky Sándor (1885–1937 u.) 1914-től a kassai 34. gyalogezred főhadnagya, 1915-től százados, 1937-ben nyugalmazott alezredes.

¹⁶⁵ Ma Lengyelország területén található település, Pukarzówtól délnyugatra.

¹⁶⁶ További adatokat nem tudunk róla.

¹⁶⁷ Bede Zoltán, baróti (1874–1914) százados, a kassai 34. gyalogezred 11. századának parancsnoka.

¹⁶⁸ Közelebbit nem tudunk róla.

¹⁶⁹ Lindner Róbert, lovag (1896–1914) és Lányi Lindner Sándor, vitéz, lovag (1898–1937 u.) – őrnagy, 1915-től a kassai 34. gyalogezred hadnagya, 1916-tól főhadnagy, 1917–1918-ban az 1. géppuskás század parancsnoka.

tenapelőtti csata terén egy segélyhely mellett kellett elmenni, ahol már készen megásva áldottak a nagy közös sírok a kétnapos ütközet áldozatai számára, azután koromsötétségben egy sűrű erdőn keresztül, út nélkül a delejtű nyomán. Hogy el ne szakadjak, az előttem menő lónak farkára fehér zsebkendőmet kötöttem, ami mégis világított egy kicsit, végül térdig érő homokban, teljesen kimerülve hajnali 2 óra után Tomaszowo felé értünk, ahol tábort ütöttünk, A konyhák persze nem tudhattak követni, a legénységnek megengedve a Reserveportio¹⁷⁰ konzervét megenni, magam pár falat szalámit, csokoládét, s kis konyakot elfogyasztva bebújtam sátramba aludni, de kimerültségem dacára, vagy talán éppen azért, jó ideig még került az álom.

Hideg éjszaka után megdermedve ébredtünk, reggel 6-kor a táborhelyünket áthelyeztük egy kedvezőbb helyre Tomaszowóhoz közelebb, egész a város széléig. De már 10 órakor felriasztottak, s újból előre küldtek a harcoló csapat megerősítésére. Alighogy táborunkat elhagytuk, 5 perc múlva mögöttünk már égett az erdő. Mint később rájöttünk, az oroszok minden előrenyomulásunkat kémeik által követték, akik egy szalmakazal, erdő, vagy falu felgyújtásával jelezték marsolásunk irányát. Jellemző az oroszok hadviselésére, hogy még saját lakossággal szemben is kíméletlenül jártak el. A falvak, amelyek utunkba estek, mind porrá voltak égetve. Éjjel különösen borzalmasan szép látványt nyújtott ez a sok óriási máglya. Tűlzás nélkül mondhatom, egy éjjel annyira körül voltunk véve felgyújtott házaktól és kazaktól, hogy az újság rendes nagyságú nyomtatását egész jól lehetett olvasni.

Az orosz csapatok visszavonulóban voltak ismét, mert előrehaladtunkban mindenütt csak a mieink előrenyomulását láttuk, s zavartalanul jutottunk este 7 órakor ismét arra a helyre Zwiartow felé, ahol 27-én este az első srapelzuhanyokat kaptuk.¹⁷¹ Éjjeli pihenésre elhelyezkedve, éhes gyomorral vártuk a konyhákat, de hasztalan. A konyhákat vezető Proviand tisztünk¹⁷² ugyanis megkapta reggel a parancsot, hogy merre fogunk haladni, egy párhuzamos úton szépen követett is, de arról, hogy időközben már megállottunk, nem lett értesítve, s így marsolt nyugodtan egyenesen neki az oroszoknak. Véletlen szerencse hozott újtába egy 85-ös patrouille-t, akitől megtudta, hogy 500 lépésnyire áll egy orosz tábori őrstől – rögtön visszafordult, de persze már csak reggel ért hozzánk.

Augusztus 30-án hajnalban tovább akartunk indulni az előző nap kapott értelemben, de más parancsot kaptunk, erősen jobbra kellett húzódnunk, s ütközetbe lépni, amely már hajnali 3 óra óta hevesen dúlt. Ti. a 67-es ezred hajnalban támadást kezdett, de vissza lett verve, velük együtt visszavonult egy honvéd csoport is, s most mi kaptuk a parancsot, ezeket magunkba felvéve, a támadást újból megindítani. Rachanie falu mellett – egy gyönyörű főúri kastélynál¹⁷³ igen nagy, kéttornyú templommal – vitt el utunk, lépten-nyomon a nagy tölcserék a földben mutatták, hogy az ellenség itt gránátokkal dolgozott. Eredetileg, mint később hallottuk, az egész vonalunknak egyszerre hajnali 3-kor kellett volna támadásra indulni, ezt a parancsot mi azonban megfoghatatlan módon nem kaptuk kézhez.¹⁷⁴

A hadjárat folyamán, különösen az elején igen sok sűrűlódás fordult elő a parancsok kiadása s továbbbítása terén. A parancsokat igen gyakran egy-két órai késedelemmel kaptuk vagy egyáltalában nem értek hozzánk, ami sokszor káros eredményt okozhatott volna. Sajnos nap nap mellett előfordult, hogy egy parancsot rövid fél óra múlva követett egy másik, ennek sokszor ellenkezője, pedig mint egy francia katonai közmondás mondja: ordre – contreordre – desordre.¹⁷⁵ Egyszer például reggel 7 órakor borzasztó sietséggel alarmíroznak, éppen kávékiosztás volt; mindent odadobni, felkészülni a továbbmarsra öt perc műve volt, s az eredmény, hogy még délelőtt 10 órakor is ott állt az egész Brigade szakadó esőben, teljes felszereléssel egy helyben, magunkban dühöngve, hogy legalább a kávé megihattuk volna.

¹⁷⁰ Pontosán: Reserveportion, azaz tartalék-fejadag. (ném.)

¹⁷¹ A viszonylag rövid ideig tartó tüzéségi támadás leírása: A 34. gyalogezred története, 39. o.

¹⁷² Név szerint Utczás Károly főhadnagy.

¹⁷³ A falu ma Lengyelországban található. A településnek két szép kastélya is van, egyik a központban a XVII. századból és egy másik, 1769–1797 között épült barokk stílusú épület, itt valószínűleg az utóbbi említettik.

¹⁷⁴ A 30-i eseményekhez lásd még: uo. 42. o.

¹⁷⁵ Rend – rendetlenség – zűrzavar. (fr.)

Rachanie falun túlhaladva láttuk, hogy a tőlünk balra húzódó hosszú dombról csapataink tényleg visszavonulóban vannak. Egy mellettem hátrahaladó honvéd zászlóst kérdeztem, hogy mi történik tulajdonképpen, s miért jönnek vissza. Csak annyit tudott mondani: „igen sokan vannak”.

A falu jobb szélén egy házcsoporton vöröskeresztes zászló lebegett, mögötte pedig nagyobb gyárkémény (téglaégető) és egy majorság látszott. Én Abteilingommal a IV. Bataillon mellett ismét Pump főhadnagy géppuskáihoz voltam beosztva, s mivel messziről láttuk, hogy a gyárkémény körüli domb kimagasló, előnyös pont, oda igyekeztünk. Midőn azonban sűrű srapelhullások közben a vöröskeresztes házcsoportot elhagyva a nyílt terepre kiléptünk, Boyer ezredes, ki adjutánsával az utolsó ház előtt egy szántásban állott, átkiáltott hozzám, hogy hagyjam a gépfegyvereket egyedül továbbhaladni, magam pedig az embereimmel kanyarodjak ki balra egyenesen, neki a dombtetőnek, ahol a visszavonuló csapatok következtében egy 100–150 lépésnyi hézag volt harcvonalunkban. Kifejlődve, embereimet pár szóval buzdítva nekivágtunk a dombtetőnek sűrű srapel- és puskagolyó-zápor közepette. Mikor közvetlen a dombtető mögött magunkat hasra vágva felkúsztunk a tetőig, bár az egész terep előttünk nyíltan feküdt, s a golyók sűrűn csapódtak be körülöttünk, az orosz gyalogságot azonban sehol sem bírtam felfedezni. Végre kínos percek után észrevettem, hogy a szemközti jó távolban lévő faszorból tüzelnek reánk. Messze voltak, körülbelül 1600–1700 lépéssel hátrább oldalt, egy erdő szélén. Megnyitottam a tüzet 1600-al. Az orosz gyalogság és közöttem egy völgy feküdt, tágas falu, egy tóval a közepén. Wozuczynnak hívták, ettől jobbra két másik falu, Siennica és Michalów,¹⁷⁶ s az ezeket összekötő utak mentén feküdt az orosz gyalogság. A völgy jobbra tőlem kiszélesedett, úgyhogy messzire el lehetett látni ebben az irányban. A dombtetőn, amelyen feküdtem, kb. ezer lépésre jobbra tőlem volt az említett téglagyár, mely körül ezredem két százada, a 2. (Mikoletzky kapitány) és a 3. (Farkas kapitány¹⁷⁷), továbbá Pump főhadnagy gépfegyverei heves tűzharcot folytattak. A hátam mögött Rachanie és Josefowka¹⁷⁸ között mint tartalék Novák kapitány küzdötte magát (14.) századával, a mocsáron keresztül folytonos srapel-tűz közepette.

Láttam, hogy tüzelésemnek ilyen nagy távolságra, fülig beásott muszkák ellen nem sok hatása lehet, rövid tüzelés után elhatároztam, hogy az előttem fekvő dombig előrerohanok. Nyolc emberrel, akik közvetlen mellettem feküdtek, felugrottam (a többieknek odakiáltva, hogy kis csoportokban kövessenek), s rohantam előre a túlsó dombig. Körülbelül 100–150 lépésnyi út lehetett ez. Az oroszok rögtön észrevették előrefutásunkat, s nyolcunkra irtózatos puskatüzet zúdítottak. Az egész 150 lépésnyi előrefutásunk alatt zúgott körülöttünk a puskagolyó, mint egy sűrű jégeső, a golyók süvítésétől a fejünk egész elkábult, nekem folyton csak az az érzésem volt, mintha egy borzasztó jégeső elől rohannék el egy védő háztető felé. Ilyen pillanatokban az ember agya is hihetetlen gyorsasággal működik, a pár másodpercig tartó futás alatt megfoghatatlan módon volt időm mellettem futó káplárommal pár szót váltani (hogy mit, azt már nem tudom) jobbra-balra nézni, hogy van-e legényeimnek, bátorsága követni engemet. Láttam már magamat megsebesülve vagy holtan, s nem tudtam elképzelni, hogy ép bőrrel lehetséges lesz elérnem a túlsó dombtetőt, amely ebben a percben úgy tűnt fel előttem, mintha már évek óta vágyódnám csupán ennek a dombnak elérésre.

Feljutottunk; nyolcunk közül egy ember sebesült meg a lábán. Felérve, az oroszok tüzelése kissé alábbhagyott, a többi emberem lassanként szintén feljutott hozzám. Ott találtunk már néhány 25-ös bakát egy főhadnagy barátommal, s a krumpliföldeken elhelyezkedve erősen tüzelünk a faszor felé. Ekkor sajnálattal s ijedve láttam, hogy saját csapataink mindenütt visszavonulnak a túlnyomó orosz erők következtében, s csupán csak mi, s a téglagyár körüli csoport tartottuk még magunkat. A téglagyár ekkor már rommá volt löve, minden lángolt ott, s századaink csupán óriási erőfeszítéssel bírtak ottmaradni. Időközben a jobb oldal felé nyúló széles völgyön orosz gyalogság kezdett előrenyomulni, s mindet körülkeríteni. Erre a szemben lévő orosz ütegek, hogy minket

¹⁷⁶ Wozuczyn, Siennica és Michalów: mindhárom település ma Lengyelországhoz tartozik. A tó neve: Zalew-Nielisz.

¹⁷⁷ Farkas Gyula (1876–1949 u.) 1900-tól főhadnagy a kassai 34. gyalogezred altiszti iskola-századának vezetője, 1910-ben százados, 1918–1922 között különleges megbízatást teljesít, ami miatt 1922-ben Csehszlovákiában elítélték, de kiadták Magyarországnak. 1922–1925 között miskolci vámörkerületi parancsnok-helyettes, 1925–1927-ben parancsnok, 1928-tól nyugállományú, 1937-ben tábornok.

¹⁷⁸ Helyesen: Józsefów, ma Lengyelország területén, Rachaniétól délre.

teljesen megtörjenek, reánk irányították tüzüket. Saját tüzésünk észrevette a minket körülfogni készülő orosz rajvonalat, s odatüzelt, de lövéseik mind rövidek voltak, s a saját jobbszárnyunkba hullottak. Irtózatos egy helyzet volt, fülsiketítő zaj, ágyúdörgés, gépfegyver monoton kattogása, s több ezer fegyver ropogása olyan örületes hangzavart idéztek elő, amiről embernek fogalma nem lehet. Hozzá a déli, forrón tűző nap; nyelvem számba dagadva, az óriási portól és ordítóasztól tökéletesen berekedve képtelen voltam egy hangot kiejteni, csak sipjelekkel s karmozdulatokkal tudtam rajvonalam tüzelését irányítani. Belátva helyzetünk tarthatatlanságát parancsot adtam jelekkel a visszavonulásra, visszacsúsztunk és szaladtunk állandó tűz között a hátunk mögött lévő 14. századig, s Novák kapitányt röviden tájékoztatva, vele együtt folytattuk a visszavonulást. A mi csoportunkat észrevehette egy ügyes orosz útegeparancsnok, mert ettől a perctől kezdve nyolc ágyú kizárólag a mi kis csoportunkra volt irányítva. Az első Lage (nyolc lövés) a fejünk felett robbant szét, füstbe, porba, a fojtó gyantagözebe borítva körülöttünk szórta ránk töltélgolyóit. Az óriási légnyomás mindnyájunkat földre sepert, felugrottunk, s kihasználva a következő srapsorsorozatig tartó szünetet, rohantunk vagy ötven lépést tovább, remélve, hogy kijutunk a srapszórás által veszélyeztetett területről, de hasztalan. Az oroszok bámulatos pontosan lőttek, ötven lépés múlva a nyolc srapsnel már ismét a fejünk felett volt, s így követett bennünket, mondhatnám lépésről-lépésre. Irtóztató percek voltak ezek! Egy örökkévalóságnak tetsző idő után egy dülőút árkában a hatodik, reánk remek precizitással irányított 8-as srapsnelorozat után végre eltűntünk az oroszok szeme elől. Mintha a pokol nyílt volna meg az ember körül, olyan érzése volt mindenkinek, az én agyamban folyton csak egy gondolat száguldott ide-oda: „ez a vég, ebből élve kikerülni lehetetlen”. S a legdeprimálabb ilyen körülmények között az a tudat, hogy az ember nyílt terepen ekkora srapsnelzár ellen teljesen tehetetlen. Mert ha gyalogsági puskatűzben fekszik a rajvonat, de kezében fegyverrel visszalő, ez bizonyos biztonsági érzést ad az embernek, ezt nyugodtan elviseli. A háború első útközeteiben, később a Kárpátokban magam is befeküdtem bakáim közé a rajvonalba. Egy eselsett katonám fegyverét és töltényeit magamhoz véve buzgón lőttem a szemben lévő orosz rajvonalat, s nem tagadom, hogy örültem, ha egy lövésem után szemben velem egy tányérsapkás muszka eltűnt, vagyis eltaláltam. Így lettem hát én is – az alapjában véve békés, szelíd természetű ember – gyilkossá. Hogy az Úristen miért türte és irányította így a nemzetek sorsát, azt hiába próbálták nekünk derék papjaink megmagyarázni. Én mentségemre csak az önvédelmet hozhatom fel. Ha én nem lövöm ki a muszkát, a következő percben talán az ő puszkagolyója fejezi be életemet.

És mégis, aránylag kevés volt a veszteségünk. Rólam embereim azt hitték, hogy elestem, közvetlenül mellettem vágódott be egy srapsnelhüvely egy ízben, teleszórt kövel és homokkal.

Rachanie utolsó háza mögött állva megnéztem az utat, amit nekünk még meg kellett volna tenni, hogy a mocsár túlsó partján, Josefowka község körül a domboldalon elterülő erdőségben végre biztonságba juthassunk. A két falu, Rachanie és Josefowka közt egy kb. harminc lépés széles, lomha folyó folyt, mind a két partján kb. 300–400 lépés szélességű mocsáron át vezetett¹⁷⁹ egyetlen magas töltés az út, a folyón deszkahíd állott, eddig még sértetlenül. Így tehát 6–800 méter távolságnyi utat kell még megtennünk, amíg a túlsó parton az erdőben végre eltűnhetünk az oroszok szeme elől. És az is természetes, hogy kítűnő megfigyelőik ezt éppen olyan jól észrevették [mint mi], tehát az egész útvonal a töltés hosszában állandóan tüzéségi tűzben volt, s a híd jó célt mutató pallójára két géppuska szórta félgösz szerű kopogással lövedékeit. Szabad szemmel is jól lehetett látni a puha fenyőfa deszkák felforgácsolódását, ahová a lövedék becsapódott.

Áttekintve a helyzetet kioktattam osztagomat, hogy miképpen jussunk át lehetőleg kevés veszteséggel a hídon. Más utunk nincs, ha nem ezt választjuk, az oroszok fogságába esünk. Az égő téglagyár felől már kezdtek leereszkedni orosz századok a falu felé. Nincs választás, nincs habozás, és különben is állandóan szemem előtt lebegett a Dienstreglement (Szolgálati szabályzatunk) ama bölcs mondata: In zweifelhaften Fallen ist der kühnere Entschluss stets der bessere.¹⁸⁰ Úgy intézkedtem tehát, hogy egészen kis csoportokban három-ötösével, egymástól legalább tíz lépés távolságot tartva – hogy lehetőleg kis célpontot nyújtsanak az orosz géppuskának – egyenként kell átfutni a töltésen; mindenki, amilyen gyorsan csak bír. Megjelöltem a túldoldali parton egy, az erdő

¹⁷⁹ A már említett Rachanka folyó. A mocsár mára kiszáradt, a Rachanka mellett, abba torkolló kétágú csatorna van a területén.

¹⁸⁰ Bizonytalan esetben a merész elhatározás mindig a legjobb. (ném.)

széle mögött jól látható, hatalmas koronájú tölgyfát: mindenki, ha átjut, oda igyekezze és várja be a többit. Az első csoportot Hajdú őrmesterem vezeti, én megvárom, amíg az utolsó emberem is átjut, s akkor húséges ordonánccommal, Holló káplárral és Blaskó szakaszvezetővel mi hárman is odaigyekszünk. Az utolsó előtti csoportban küldtem lovamat és a robbanóanyagokkal megrakott málhás kis lovat.

Isten nevében elindítottam az első csoportot, utána nem szabályos időközökben a többieket, s aggódva lestem sorsukat. Láttam, hogy páran felbuknak, páran ismét feltápáskodva továbbrohanak, s lassanként mind eltűnnek a túloldali erdő védelmet nyújtó szegélye mögötti bokrokban. Azután nagy nekifohászkodással én is elindultam. Egy futamban elértük mind a hárman a hidat. Nem hittem, hogy azon élve keresztüljutok, a muszka géppuska még mindig jégesőszerűen püfölte annak padlóját. A lélegzetem már kezdett fogyni, s az utolsó száz métert már csak a legnagyobb lelki és testi erőfeszítéssel tudtam leküzdeni, de mégis sikerült. Sértetlenül átjutottam a mocsáron. A széle és az erdő közt vezetett a Josefowkába menő országút. Még annak kb. másfél méteres árkat kellett átvugnai, s akkor már az erdőben voltam. Ezt még bírtam, de azután teljesen kimerülve rogytam a túlsó árok partjára. De már akkor hozzám ugrott négy-öt derék bakám, felemeltek, és bevitték az erdőbe a nagy fa alá. Nem vesztettem el eszméletemet, de öt-hat percig kábultan feküdtem. Az embereimért való aggodás és felelősségérzet, a rendkívüli lelki és testi megerőltetés után most már úgy éreztem magam, mint aki végre elérte célját. Behunytt szemekkel jól esett a mozdulatlan fekvés, miközben gondos embereim körülöttem forgolódtak. A közeli kútból hoztak egy veder vizet, locsolták fejemet, tábori flaskóikból kínáltak kávét, rumot. Lelki szemeim előtt csodálatos módon ekkor szülővárosom, Rozsnyó öreg lutheránus templomának oltára jelent meg. Családi padunk közvetlenül mellette lévén, mindig láttam a sötét, bordóvörös oltárterítón a több száz éves, de még mindig friss aranyhímezést araszos nagyságú betűivel: „Mindeddig segítségül volt nekünk az Úr. I. Sám 7. 12.” – Hát elmondhattam, most is segítségül volt nekem az Úr!

(...)

Ezredemet a kora délutáni órákban szerencsésen megtaláltam Pawlówka községben. Örömrivalgással fogadtak, mert a Rachanie vidékéről visszafutó honvédek azt újságozták, hogy mind egy szálig elvesztünk a domboldalra zúdított gyilkos tűzben.¹⁸¹

Napközben nem éreztem semmi fájdalmat, estefelé azonban, midőn ismét lóra akartam szállani, megdöbbenve vettem észre, hogy az egész bal oldalam, különösen bal lábam béna, nem bírtam rálépni. Az éjjel azután a szanitéc kocsin dőcögtem át, másnap s harmadnap nem volt nagy marsunk, s így teljesen rendbejöttem.

Rövid pihenő után folytattuk utunkat Tomaszowo felé, láttuk, hogy valamennyi csapat arrafelé marsol. Útközben óriási szerencsénkre a konyháinkra akadunk, elfogyasztva a tegnap estére elkészült gulyást továbbmentünk, s teljesen kimerülve 4 óraker délután a Tomaszowo melletti legelőn pihenésre leheveredtünk. Szerencsére a VI. hadtestnek ez a visszavonulása nem bírt döntő befolyással az egész aznapi csata eredményére, harcvonalunk többi része győzedelmesen vonult továbbra is előre, s az orosz csapatok – amelyek bennünket visszaszorítottak – sem üldöztek tovább, úgyhogy zavartalanul s teljes rendben marsolhattunk vissza Tomaszowóig. Alig pihentünk ott ¼ órát, jött egy parancs, hogy a visszavonult csapatok azonnal térjenek vissza az előbbi harcvonalukba, mert csak órák kérdése, hogy a jobbszárnyunk felé marsban lévő friss XIV. hadtest szintén beleavatkozzék a csatába,¹⁸² ami döntő befolyású lesz a mi javunkra, erre kell tehát minden erőnket latba vetve időt nyernünk. Képzeltető, hogy a napi küzdelem után agyonfáradva nem nagyon kellemesen érintett ez a parancs, de hát természetesen szó nélkül útnak indultunk. Visszafelé az erdőben találtuk ezredem többi részét, s egyesülve vonultunk tovább előre. Nagy örömrivalgással üdvözöltek bennünket (a téglagyár körül küzdő csoportokat). Mindenki meg volt győződve, s biztosan tudta, hogy mindnyáján tisztak elestünk (még Kassára is eljutott ez a hír), az ezredesünk, aki álláshelyéről látta azt

¹⁸¹ A fentiekben leírt tüzérségi támadás háttéréről lásd forrásközleményünk bevezetőjét! Reggel 9 óra körül az oroszok Michalów falu felől hátra támadták Markó Árpád zászlóalját, melynek soraiban emiatt zavar támadt, de végül Kraus József őrnagy, zászlóaljparancsnok helytállása jóvoltából az osztagokat a Rachanie és Józsefów (Josefowka) közti mocsár keskeny földnyelvén keresztül kivezette a keresztútzból. Lásd: A 34. gyalogezred története, 42. o. és a 41. oldalon lévő térképet.

¹⁸² Lásd a továbbiakban!

az óriási srapelzivatart s puskatüzet, amelyen keresztülkinlódtuk magunkat, oly erős szívgöresöt kapott, hogy összeesett; azt hitte, hogy közülünk senki sem jön élve vissza. Hiszen így is volt elég vesztségünk, másnap, ahogy a létszámot ellenőriztem, az ezred vesztesége 40 tiszt és 1094 ember volt (elesett, sebesült és távollévő, akikről nem tudtunk semmit).

Éjjel az erdőben kiosztottunk konzervet a legénység között, én pedig béna lábam miatt felkapaszkodtam ismét az ezred szanitéc kocsjára, s kocogtam az ezred után, mögöttem lovászom hátsalovammal. Egyszerre azonban az ezred letért a jó útról, ahová nem követhettük, s én rövid idő múlva azon veszem észre magamat, hogy egyedül vagyok a kocsival s lovammal. Kellemetlen helyzet, hiszen éjjel nem tudhattam, hogy továbbmenve nem jutok-e oroszok kezébe. Végtelen megkönnyebbülésre vagy féllőrai kalandozás után (körülottem nappali viláosság a felgyújtott falvak és erdők miatt) megállít egy „Halt! Wer da?”¹⁸³ kiáltás. Rögtön odamentem, egy 25-ös tábori őrs volt, a kocsi s lovat az erdőben elrejtve lefeküdtem a mögötte tanyázó 25-ös század táborában, csupán köpenyegembe takarózva, s hajnalban elindultam az ezredet megkeresni. Nagy megdöbbenésemre a szanitéc kocsi s lovaimat nem találom, azok még éjjel elindultak az ezred után. Egyedül gyalog nekiindultam fájós lábammal, a 25-ösök útbaigazítása alapján. Egy tűzér kocsis útközben felvett, s így reggel 8-ra megtaláltam ezredemet, Werechanie falu mellett táboroztak.

Ütközetbe nem kerültek volt, mert az oroszok előbb visszavonultak. Délelőtt 10-kor jött a parancs, hogy a további előnyomulásnál a tegnap annyit szenvedett VI. hadtest második vonalba kerül, Boroevic viszont minket, a 34. ezredet rendelt hadtesttartaléknak, hogy alkalmunk legyen magunkat restaurálni. Felkerekedtünk, s rövid egy óra múlva elértünk arra a helyre, amelyik számunkra ki jelölve a werechaniei erdő egy tisztásán. Persze az ilyen reservában¹⁸⁴ lévő pihenés csak relatív fogalom volt, mert hiszen minden percben el kell készülnie a további nyomulásra, s különben is néhány száz lépésnyire oldalt tőlünk az erdő szélén egyik saját ütegünk bömbölt szakadatlanul egész nap. De mégis, legalább fáradt csontjainkat kinyújthattuk. Gyönyörű nyári nap volt, egész délután aludtunk, elég jól étkeztünk is. Estefelé azután óriási öröm ért. Megjelent egy proviant kocsis Utczás hadnagyunkkal, aki Tomaszowóban rekvirálni járt, s hozott sok egyében kívül néhány fantasztikus formájú üveg finom orosz pálinkát, pár üveg pezsgőt, málnaszörpöt, teát stb., s ami fő dolog, magával hozta postánkat, a mi 107-es számú tábori postahivatalunktól. Hogy mit tesz az, mikor az ember hetekig, hónapokig elszakadva övétől és a külvilágtól, harcok, nélkülözések után egy elhagyott erdő közepén egyszerre csak váratlanul híreket kap otthonról – leveleket, újságokat –, csak az tudja kellőképpen értékelni, aki végigcsinálta. Nekem igen sok örömet okozott ez a nap, kis feleségemtől egyszerre öt levél és kártya, édesanyámtól s testvéreimtől¹⁸⁵ szintén kártyák érkeztek részemre. Nem szégyellve egymás előtt, bizony könnyezve bontogattuk leveleinket, s újságoltuk egymásnak a különféle híreket, hogy Szerbiában győzelmesen haladunk, a németek Franciaországban és Belgiumban szintén – mind idejét múlt események, de mi mindezekről semmit sem tudtunk.

Éjjel, dacára a sűrűn szitáló esőnek, sátorban jól aludtunk, s üdvözöltük örömmel a hírt, mely szerint még a mai nap folyamán is az erdőben maradhatunk mint tartalék. Időközben ismét kisütött a nap, s így a kellemes időben igen jól esett még egy napot lustálkodni; mosakodásról stb. a nagy vízhiány miatt szó sem lehetett, de hát már erről a luxusról régen leszoktunk. A napnak csupán egy epizódja érdemel említést. Dél felé két tábori csendőr hoz megköve egy öreg kaftános orosz zsidót, figyelmeztettek bennünket, hogy ne gondoljunk ellenségre, ha lövést halunk, mert ezt a zsidót, aki leshelyből hátulról reá lött egy tisztünkre, ki fogják végezni. Bementek a bokrok közé, két lövést hallottunk, s a csendőrök jöttek fűtőrészve egyedül vissza. A háború tartama alatt igen nagy volt az ily módon kivégzettek száma. Úgy Oroszországban, mint sajnos Galíciában is lépten-nyomon kémek által voltunk körülvéve. Szélmalmok, gémeskutak mozgásával, fehér, vagy fekete téhen-csordák terelésével jelezték az oroszoknak helyzetünket. Sőt, később Lemberg mellett a magieróvi

¹⁸³ Állj! Ki vagy? (ném.)

¹⁸⁴ Itt: félreeső helyen (lat. eredetű reservo: félretesz, megőriz jelentésű ige nyomán).

¹⁸⁵ Markó Árpád testvérei: Radwány Istvánné Markó Jolán (1874–1945), Raisz Dezsóné Markó Matild (1879–1932), Markó Erzsébet, Klobusiczky Béla felesége (1889–1924) és a 22. jegyzetben említett dr. Markó János.

erdőben¹⁸⁶ elásva nagy mennyiségű orosz tűzérési és gyalogsági muníciót fedeztünk fel, ami már hetekkel ezelőtt ott, saját földünkön el volt rejtve.

Este 6 órakor parancsot kaptunk, hogy tekintettel a holnap meginduló előrenyomásunkra, helyezzük álláspontunkat előre az erdő széléig. Csupán 600 lépést kellett előremennünk, s a védett helyen igen jól táborot üthettünk. Találkoztam ismét komáromi ismerőseimmel, egy *sappeurszázaddal*,¹⁸⁷ igen nagy csemegével: száraz fehér kenyérral kínáltak, amit azután orosz teával viszonoztunk és vadmézzel, amit egy furfangos katonám ügyesen kapart ki valahonnan egy fa odvából. Éjjel igen jól aludtam, sőt, altiszteim még egy nagy tollpárnával is kedveskedtek, amelyet egy közeli szétrombolt majorságban találtak. Fogtak azután szemre rá egy kis gazdátlan kozák lovat, melyet táskákkal, köpenyemmel és sátorlapokkal felszerelve kineveztem állandó poggyászos állatommá.

Hadseregünk (Auffenberg [vezetésével]) ez alatt győzedelmesen nyomult előre, minket, a VI. hadtestet – mivel eddig a legjobban igénybe voltunk véve, s a legtöbbet veszítettünk – kíméltek, s a mostani előrenyomásban is a jobbszárny mögé lettünk beosztva, s tartottuk az összeköttetést a tőlünk jobbra előnyomulásban lévő Innsbrucki XIV. hadtesttel (József Ferdinánd főherceg hadtestével¹⁸⁸). Reggel 9 órakor indultunk, déltájban haladtunk keresztül Pukarzów mellett, azon a hegyen, ahol öt nappal ezelőtt a miskolci 15. Divisio katasztrófája bekövetkezett. A csatátér még így öt nap múlva is borzalmas képet nyújtott. Az emberi hullák legnagyobbrészt ugyan már el voltak takarítva, de rommá lőtt házak között halomszámra heverték összelőtt s összetört ágyúk (legalább 10–15), muníciók kocsik, köztük felpuffadt lovak, az út s a tarlok a sok ágyúlovóvéstől felszántva. Egy majorságban, ahol valószínűleg egy zászlóalj pihent, egy rakáson 2–300 torniszter, gyalogsági és Maschinengewehr¹⁸⁹ felszerelés stb. mutatta, hogy ezeket a szerencsétlen csapatokat kellő biztosítás hiányában váratlanul meglepték. S a szerencsétlen véletlen úgy hozta magával, hogy nekünk ismét egy fél órát kellett ebben a dögletes levegőben vesztegelniünk, ami bizony nagyon deprimálólag hatott mindnyájunkra.

Este 5 órakor Laszczów faluban egy gyönyörű főúri kastély mellett vitt el utunk. Gróf Szeptycki tulajdona volt,¹⁹⁰ orosz táborig kórháznak berendezve, tele volt orosz sebesültekkel, orosz orvosok, szanitéckatonák és igen disztinált kinézésű orosz vöröskeresztes ápolónők – kíváncsian néztük egymást. Különbön a kastély körül is nagy ütközet lehetett, a virágágyak szétgázolva, a gazdasági épületek porrá égve mutatták egy közelmúlt verekedés nyomát. Továbbmarsolva éjjel 11 órakor elérkeztünk Tyszowce kis város határában a Zagajne feletti magaslatra.¹⁹¹ Előttünk egy hónapig dandár volt előrsőnc, így mi nyugodtan lefekhettünk.

Szeptember 3-án reggel jött az örvendetes hír, hogy hadseregeink (Dankl¹⁹² és Auffenberg [vezetésével]) öt orosz hadtestet szétverték, s diadalmasan nyomulnak tovább előre. Óriási örömmel készültünk fel, mikor egyszerre egy újabb parancs [ért] bennünket, a VI. hadtestet, amely visszarendelt Lemberg felé. Nagyon nem szívesen teljesítettük ezt a parancsot, mert nem tudtuk okát adni annak, hogy miért vonnak minket ismét vissza, mikor győzedelmesen hatolunk mindig jobbjabb Oroszország felé. Egy ideig az a hír tartotta magát, hogy a VI. hadtestet – mint amelyik eddig az egész északi hadseregben a legtöbbet szenvedett – visszavonják a Monarchia határai mögé, ahol nyugodtan kipihenhetjük, s restaurálhatjuk magunkat az utánunk küldendő friss le-

¹⁸⁶ Magierów, ma Lengyelország területén található falu és erdeje.

¹⁸⁷ Arkász-század. (fr. és ném.)

¹⁸⁸ József Ferdinánd, Habsburg-Toscanai, főherceg (1872–1942) 1914 augusztusától a cs. és kir. XIV. hadtest, majd 1914 szeptembere és 1916. július eleje között a cs. és kir. 4. hadsereg parancsnoka az orosz fronton. 1917 júliusa és 1918 szeptembere között a cs. és kir. légierő főfelügyelője. *Balla* 2010. 167–168. o.

¹⁸⁹ Gépfegyver. (ném.)

¹⁹⁰ A Laszczów (ma falu Lengyelországban) előbb jezsuita kolostorát (XVII. század első fele) a Szeptycki család a XVIII. században kastéllá építtette át (1828-ban és 1902-ben kissé átalakították). Aktuális tulajdonosa Stanisław Maria Szeptycki (1867–1950) volt, aki 1917 decemberében vezérőrnagy, az első világháború végén a cs. és kir. 85. lövészdandár parancsnoka volt.

¹⁹¹ A Sierzputy Zagajne településnél lévő Górki Zagajne nevű magaslatra (górki: domb).

¹⁹² Dankl von Krasnik, Viktor, gróf (1854–1941) vezérezredes. 1914 augusztusától a cs. és kir. 1. hadsereg parancsnoka az orosz fronton, a kraszniki csatában győzelmet aratott a 4. orosz hadsereg felett. 1915 májusától Tirol honvédelmi parancsnoka, 1916 márciusa és júniusa között a cs. és kir. 11. hadsereg parancsnoka az olasz fronton, 1917 februárja és 1918 decembere között az összes udvari testőrség ezredese Bécsben. *Balla* 2010. 110–112. o.

génységgel a további harcokra. Ezt a magyarázatot szívesen fogadtuk, mert tényleg szükségünk lett volna pihenésre.

A valóságot – mely kevésbé szépen hangzott – csak később tudtuk meg. Ugyanis Brudermann lovassági tábornok¹⁹³ 3. hadserege Lemberg körül vissza lett szorítva, az oroszok Lemberget megszállták, s Oroszország erős új csapatokat irányított Lemberg felé. Ezeknek útját állani és feltartóztatni lettünk mi visszarendelve. Úgy látszik, Brudermann generális nagy hibát követetett el, mert visszarendelték a harctérről, s a 3. hadsereg parancsnoka Borojević gyalogsági tábornok lett. A mi VI. hadtestünket pedig strauszenburgi Arz Artur altábornagy¹⁹⁴ vette át, aki törzstiszt korában ezredünkben szolgált, jól ismertük. Nehéz és fárasztó menet után (déli 1 órakor indultunk) éjjel 2 óra 30-kor végre Jurów¹⁹⁵ fellett tábort üthettünk. Dermesztő hideg volt, szakadt az eső. Hogy legalább az átázott földre ne kelljen feküdnöm, örömmel fogadtam doktorunk ajánlatát, s egy sebesültszállító hordágyon töltöttem az éjt.

Reggel 7-kor alarm. Az eső még mindig esik. Felébredve láttuk, hogy pár lépésnyire tőlünk két nagy sírhalom emelkedik egyszerű fakeresztekkel. A keresztekre ceruzával írt jegyzet szerint a kisebbikben három tiszt (egy kapitány és két hadnagy), a másik, nagyobbban 75 ember volt eltemetve. Mindannyian a 35. gyalogezred¹⁹⁶ 7. századából, úgy látszik, szegényeket váratlanul lephették meg az oroszok. A sürgős alarmnak nem volt sok értelme. Szakadó esőben még délelőtt 10 órakor is azon a helyen állottunk. Végre induláskor kellemes hírrel kárpótoltak. A mai nap folyamán csak rövid utunk lesz, délfelé rendeltetési helyünkön leszünk, s azután pihenés holnap reggelig. Délelőtt 11 óra 45-kor léptük át ismét a fekete–sárga és fekete–fehér–narancs színű határoszlopoknál Galícia határát Chodywańce¹⁹⁷ orosz és Nowosiółki¹⁹⁸ osztrák–lengyel faluk között. Természetes határ nincs, egy keskeny árok mindössze. Délután 2 órakor értünk Wierzbica¹⁹⁹ faluba. Közben kiderült, azután megint szakadt az eső, örültünk, amikor végre tető alá juthattunk. A faluban egy házat, melyben két tűrhető szoba volt, lefoglaltam a *Regimentsstab* részére, szalmán, ócska díványokon kényelmesen elhelyezkedtünk. Nagy élvezettel hosszú idő után megmosakodtam, de fehéreműt nem válthattam, mert a poggyászkocsik lemaradtak. Hat órakor megvacsoráztunk, 7-re már majdnem mindnyájan aludtunk. Reggel gyönyörű napra virradtunk, de a feneketlen sár, mocsaras út miatt marsunk csak nagyon lassan haladhatott. Voltak helyek, ahol egyfolytában több mint 10–20 percig kellett majdnem térdig erő vízben gázolni. Ürültem, hogy lóháton ezt a kellemetlenséget megspórolhattam magamnak.

Rava-Ruska felé vettük utunkat. Előzőleg egy kis vasúti állomás mellett mentünk el, melyet az oroszok már teljesen szétromboltak. Rava-Ruskán délben 11 órakor mentünk keresztül. Csinos, rendez város benyomását tette, pár nap múlva majdnem teljesen rommá lőtték az oroszok.

A várost elhagyva rövid fél óra alatt három öt-öt perces irtóztató heves vihar fogott el, úgyhogy meg kellett többször állnunk, az óriási szél és a felhőszakadás-szerű sűrű eső miatt nem lehetett továbbhaladni. Délután 2-kor egy óra pihenés volt. Szerencsére a konyhák közvetlen mögöttünk jöttek, tehát megebédelhettünk. Délután elég hűvös időben tovább marsolva este 6 órakor a Glinik-Monasteryk²⁰⁰ falu közötti magaslaton egy szép kis fenyőerdőben leheveredtünk éjjeli nyugalomra. Délelőtt 8 órakor előnyomulás Magierów falu felé, mely Rava-Ruska és Lemberg között fekszik. Délfelé közvetlen közelből erős ágyúzás hallatszott, s a távolabbi dombokon mindenütt mozgás volt észlelhető. Tényleg, délfelé jött a parancs, mely szerint csapataink egy igen erős, Lemberg

¹⁹³ Brudermann, Rudolf Ritter von (1851–1941) lovassági tábornok. 1914. augusztus elejétől 1914. szeptember elejéig a cs. és kir. 3. hadsereg parancsnoka az orosz fronton, majd felmentették és a háború végéig szabadságolták. *Balla* 2010. 93–95. o.

¹⁹⁴ Arz Arthur, Freiherr von Strassenburg, báró (1857–1935), vezérezredes. 1914. szeptember elejétől a cs. és kir. 15. gyaloghadosztály, 1914 októberétől 1916 augusztusáig a cs. és kir. VI. hadtest parancsnoka az orosz fronton, ezt követően az osztrák–magyar 1. hadsereg parancsnoka a román fronton, 1917 márciusától a háború végéig a Monarchia haderejének vezérkari főnöke. *Balla* 2010. 60–63. o.

¹⁹⁵ Jurów: félrehallotta, helyesen: Jarczów, mely település ma Lengyelország területén található.

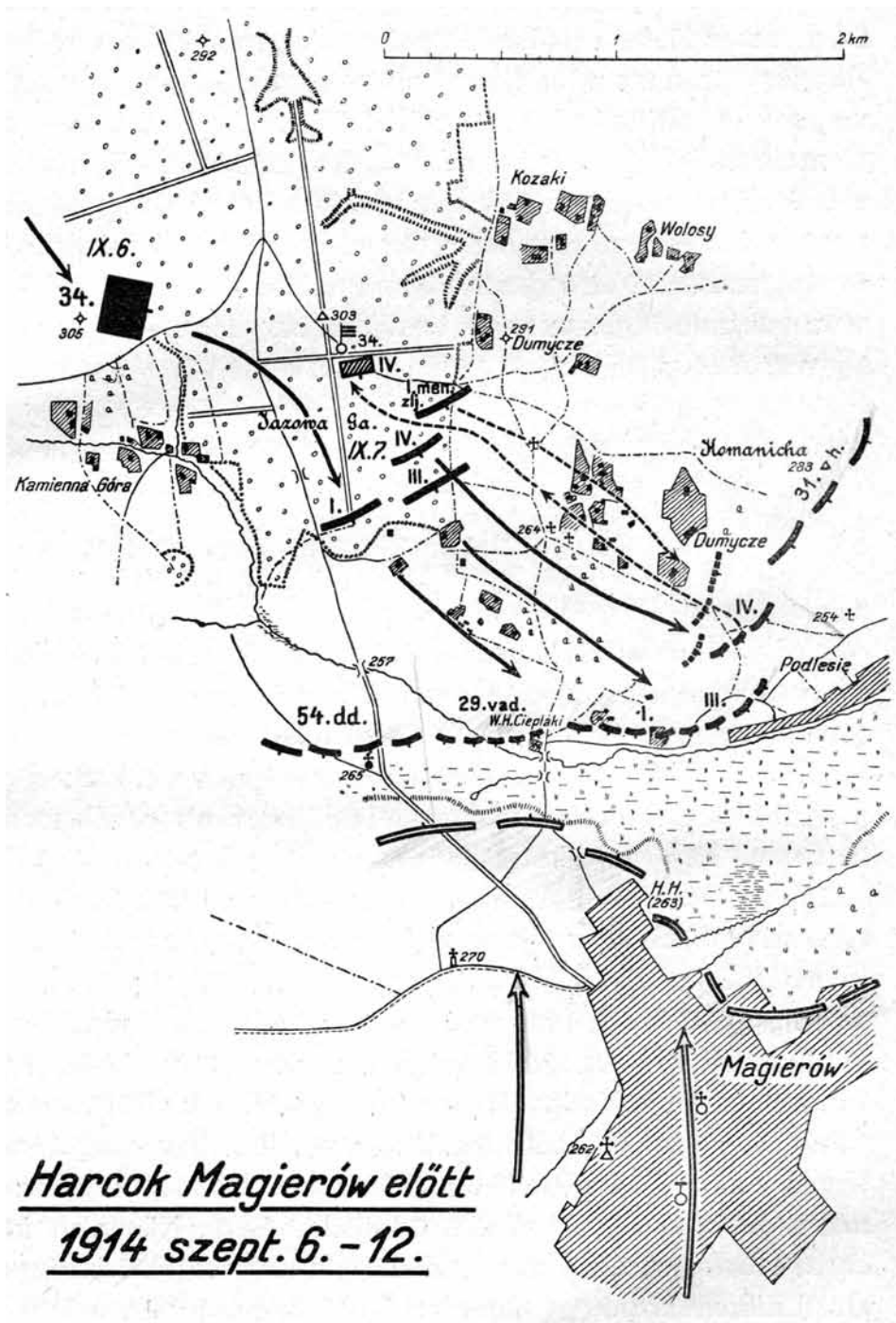
¹⁹⁶ Az 1683-ban alapított, pilseni állomáshelyű cs. és kir. 35. sz. „Freiherr von Sterneck” cseh gyalogezred.

¹⁹⁷ Ma Lengyelország területén lévő település, 4 km-re az ukrán–lengyel határtól.

¹⁹⁸ Ma Lengyelország területén található település, Chodywańce szomszédságában.

¹⁹⁹ Wierzbica: félrehallotta, helyesen: Werszczyzna. Ma Lengyelország területén található település, Chodywańcétól 8 km-re.

²⁰⁰ Glinik-Monasteryk: tévesztés, helyesen: Glinik-Monastyrék, ma Ukrajna területén található település.

felé nyomuló orosz hadseregre bukkantak (az orosz generális Plehve kommandója alatt²⁰¹). Az ütközet reggel óta folyik, az ezrednek közvetlen parancsa volt Magierów felé nyomulva a falu felett lévő erdőt megszállani, s ezt az erdőt az esetleges orosz támadások ellen védeni. A sűrű erdőben való hosszas, igen kellemetlen kalandozás után (a srapszelek már elég közel repültek fejünk felett) délután 4-kor végre elértük az erdő szélét. Előttünk egy tágas, mocsaras völgyben Magierów falu, csinos nagyközség, új templomtoronnyal, melynek tetejét még állványok fogták körül. Az erdő és a község között egy nagyobb, faluszerű házcsoport, Podlesie.²⁰² A falu közvetlen közeléből erős orosz ágyúzás irányult a tőlünk jobbra lévő csapatainkra. Sok keresés után sikerült felfedezni ezt az úteget tőlünk kétezer lépésre a falu szélén, nagy tölgyfák alatt volt nyíltan felállítva nyolc ágyú, pár száz lépéssel hátrább municíós kocsjai. Az erdő szélén voltam én Kraus őrnagy bataillonjával. Mi, különösen a fiatalok erővel le akartuk rohanni ezt az orosz úteget, mert a helyzet ránk nézve roppant előnyösnek mutatkozott. Az ágyúk mind az oldalait fordították felénk, nem is vettek volna észre, s mivel az oroszok a magyar rohamoktól borzasztóan tartottak, okvetlenül sikerült volna a nyolc ágyút elfoglalnunk. Azonban Kraus őrnagy bölcs mérsékletre intett, s nagyon helyesen, mert később láttuk, hogy az előttünk lévő mocsár mélyebb, mint gondoltuk. Ha pedig roham közben a mocsárba ragadunk, az oroszok könnyen összelöhettek volna. Sajnos saját tüzeink nem voltak a közelben, mert ilyen jó cél[pon]tjuk, mint ez az orosz üteg, nem mindig akad.

Az erdő vonalát sáncokkal megerősítve vártuk az éjjelt. Közben azonban már sajnálattal láttuk, hogy a túlsó dombon Magierów felett igen erős orosz csapatok (lőtávolon kívül) – körülbelül egy brigáde lehetett – ereszkednek le a falu felé. Ha minket hamarabb elöretolnak, már a falu és a túlsó domb is a kezünk között lehetett volna. Ez sajnos nem így történt, keservesen tapasztalhattuk ezt a következő napokon. Az oroszok állandóan küldtek újabb csapatokat Magierów felé, előnyomulásukat jól láthattuk a szemközti fekvő dombokon. Hadosztályparancsnokságunk szeptember 7-én hajnalban támadást rendelt a község és az azt környező dombok elfoglalására. Boyer ezredesünk eleinte az I. és III. zászlóaljat küldte az első rajvonalba, majd amikor a támadás a hadosztály egész vonalán a fölényes orosz tüzérségi tűzben megakadt, még a IV. zászlóaljat is bevetette. Én utászoztagommal a küzdővonal mögötti erdőben álltam beavatkozásra készen, de erre már nem került sor. A IV. zászlóalj előnyomulás közben veszélyes terepre jutott, egy áthatolhatatlan mocsár zárta el előnyomulásuk útját. Ezt látva ezredesünk a zászlóaljat visszarendelte az erdőbe, s a déli órákban a hadosztályparancsnoksága is belátta, hogy itt nem erőltetheti a további előnyomulást, tehát elrendelte, hogy a rajvonalak az elért vonalban ássák be magukat. Ekkor, a háború első heteiben még csak igen hevenyészve készített lövészárók-szerű próbálkozásokról beszélhetünk.

A helyzet 8. és 10. közt nem változott az orosz, nálunk sokkal erősebb csapatokkal szemben velünk, de a dombok oldalán előnyösebb helyzetben beásta magát, s nem nyomult tovább, tehát csak puskatűz harc folyt a két vonal közt. De az orosz tüzérség 10-én már nemcsak az első csatárvonalat szórta tele srapszel és gránát tüzével, hanem a mögötte lévő erdőt [is], ahol a IV. zászlóaljunk, az én osztagom és az ezredparancsnokság tartózkodott. Sokan megsebesültek, s egy gránát bevágott arra a helyre, ahol 50–60 lépéssel mögöttünk lovaink állottak. A gránát ezredesem mindkét lovát szétszakította, a lovászok megriadva elszaladtak, cserbenhagyva lovainkat, Vilma lovam szerencsére nem futott messze, hanem csatlakozott a legközelebbi lovascsoporthoz, úgyhogy délután visszahozták. A súlyos szívbjában szenvedő Boyer ezredesem látva lovai pusztulását olyan erős szívrohamot kapott, hogy eszméletlenül összeesett. Hátravitték, s a legközelebbi segélyhely orvos a olyan súlyosnak látta állapotát, hogy továbbszállították. Végül szeptember végén a régi helyőrségébe, Brassóba²⁰³ vitette magát, s ott kórházban október havában meghalt. Az ezred parancsnokságát kedves ezredtársunk, a mindenkitől szeretett és tisztelt, soproni származású Sztrokay Lajos ezredes²⁰⁴ vette át, aki pár nappal előbb érkezett egy menetzászlóaljjal az ezred harc vonalába. (...)

²⁰¹ Plehve, Pavel Adamovics (1850–1916) orosz tábornok, 1914–1915-ben az orosz 5. hadsereg, majd az orosz Északi Front parancsnoka.

²⁰² Ma Magierów belterületéhez tartozik.

²⁰³ Ma Braşov, Romániában.

²⁰⁴ Sztrokay Lajos (1860–1941 u.) – 1880-tól a kassai 34. gyalogezred tisztje, 1914-ig a temesvári és kismartoni katonai főreáliskola parancsnoka. 1914 novemberében ezredes, 1917-ben címzetes vezérőrnagy.